

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Bydgoszcz, dnia 2 maja 2023 r.

Poz. 2910

UCHWAŁA NR XLVII/520/23 RADY MIEJSKIEJ W MOGILNIE

z dnia 26 kwietnia 2023 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Mogilno na lata 2023-2026”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40, 572) oraz art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Mogilno na lata 2023-2026” w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Mogilna.

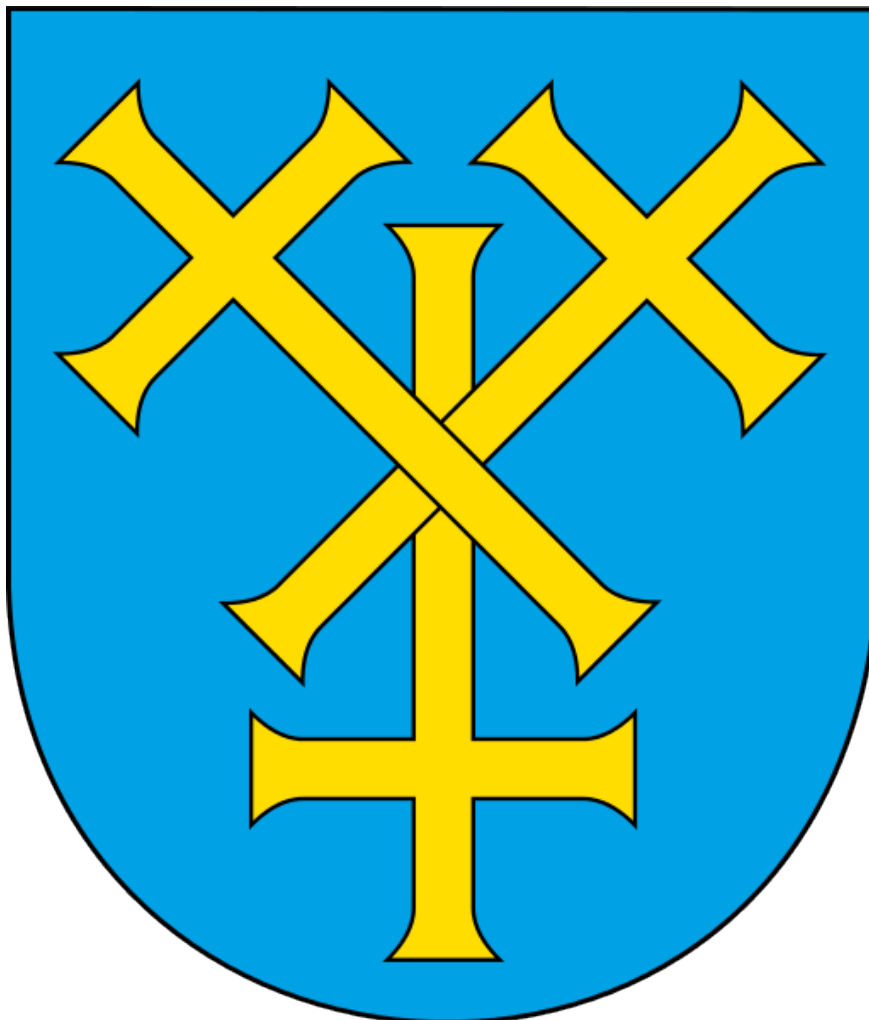
§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przewodniczący Rady

Paweł Molenda

Załącznik do uchwały Nr XLVII/520/23
Rady Miejskiej w Mogilnie
z dnia 26 kwietnia 2023 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MOGILNO
NA LATA 2023 - 2026**

MOGILNO 2023

SPIS TREŚCI

Wstęp

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami
- zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego
 - 5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030
 - 5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)
 - 5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa
 - 5.2.1 Strategia rozwoju województwa kujawsko – pomorskiego
 - 5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko – pomorskiego
 - 5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa kujawsko – pomorskiego
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy
 - 6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków
 - 6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków
 - 6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków
 - 6.4. Zabytki archeologiczne
 - 6.4.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków
 - 6.4.2. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne
 - 6.4.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych
7. Dziedzictwo niematerialne
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego
 - 8.1. Uwarunkowania wynikające ze *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy*
 - 8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania

przestrzennego gminy

8.3. Uwarunkowania wynikające z *Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy*

Mogilno na lata 2016-2023

8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. **Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością.**

Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Mogilno związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Mogilno na lata 2023-2026 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Mogilno na lata 2019-2022* przyjętego Uchwałą Nr X/106/19 Miejskiej w Mogilnie z dnia 18 września 2019 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Mogilno położona jest w środkowo-zachodniej Polsce, na Pojezierzu Gnieźnieńskim. Zajmuje południowo-zachodni kraniec województwa kujawsko-pomorskiego, na pograniczu Wielkopolski i Kujaw. Posiada status gminy miejsko-wiejskiej i stanowi jedną z czterech gmin tworzących powiat mogileński, zajmując 37,9 % jego powierzchni. Strukturę osadniczą gminy tworzą: miasto Mogilno i 30 wsi sołeckich:

Chabsko, Czarnotul, Dąbrówka, Dzierżąno, Gębice, Goryszewo, Gozdanin, Huta Pałędzka, Józefowo, Kamionek, Kunowo, Kwieciszewo, Marcinkowo, Niestronno, Olsza, Padniewko, Padniewo, Pałędzie Dolne, Procyń, Ratowo, Strzelce, Świerkówiec, Wasielewko, Wiecanowo, Wieniec, Wszedzień, Wylatowo, Wyrobki, Zbytowo, Żabno.

Ośrodkiem administracyjnym gminy jest miasto Mogilno, o wczesnośredniowiecznym rodowodzie, w przeszłości prywatne dobra kościelne - opata mogileńskich benedyktynów. Miasto stanowi jednocześnie siedzibę władz powiatowych oraz pełni rolę ośrodka przemysłowego i centrum handlowo-usługowego dla okolicznych gmin o wysokiej kulturze rolnej. Zajmuje 8,3 km² terytorium niemal w centrum gminy, rozlokowane nad rzeką Panną i Jeziorem Mogileńskim, przy drodze wojewódzkiej nr 254, oddalone 60 km na południe od Bydgoszczy, 74 km na południowy zachód od Torunia oraz ok. 90 km na północny wschód od Poznania. W latach 1975–1998 gmina była położona w ówczesnym województwie bydgoskim.

Gmina sąsiaduje z siedmioma jednostkami samorządowymi, które administracyjnie należą do pięciu powiatów z dwóch województw:

od północy graniczy z gminami Janikowo w powiecie inowrocławskim i Dąbrowa w powiecie mogileńskim, woj. kujawsko-pomorskie,

od północnego zachodu z gminą Gąsawa w powiecie żnińskim, woj. j. w.,

od zachodu z gminą Rogowo w powiecie żnińskim, woj. j. w.,

od południowego zachodu z gminą Trzemeszno w powiecie gnieźnieńskim, woj. wielkopolskie,

od południa z gminą Orchowo w powiecie słupeckim, woj. j. w.,

od wschodu z gminą Strzelno w powiecie mogileńskim, woj. kujawsko-pomorskie.

Powierzchnia gminy zajmuje 256,2 km² i jest największą spośród gmin powiatu. Według danych za 2021 r. (Raport o stanie Gminy za 2021 r.), gminę zamieszkuje 24 251 osób, co stanowi 52,6 % ludności powiatu, w tym 11 115 w Mogilnie. Gęstość zaludnienia wynosi 97 os/km².

Użytki rolne zajmują ok. 83% powierzchni gminy - stąd jej funkcją wiodącą jest rolnictwo, 5,82% powierzchni stanowią tereny leśne i zadrzewione, i jest to najniższy wskaźnik zalesienia wśród gmin powiatu. Tereny zurbanizowane i zabudowane zajmują ok. 5,2%, a tereny zajęte pod wody ok. 4 % powierzchni gminy. Część powierzchni gminy objęto ochroną przyrodniczą. Tereny południowo-wschodnie należą do *Obszaru Chronionego Krajobrazu Lasów Miradzkich*, występuje też Obszar Specjalnej Ochrony Siedlisk w ramach europejskiej sieci *NATURA 2000 - Pojezierze Gnieźnieńskie*.

Sieć osadniczą łączą drogi gminne o długości ok. 170 km i powiatowe - 36 odcinków o łącznej długości 164,6 km, a także drogi wojewódzkie o łącznej długości ok. 24 km: DW nr 254 relacji Brzoza – Wylatowo, nr 255 Pakość – Strzelno i nr 262 Kwieciszewo - Orchowo. Przez tereny gminy przebiega również droga krajowa nr 15 o długości 12,5 km Gniezno – Olsztyn oraz dwutorowa linia kolejowa nr 353 relacji Poznań – Inowrocław – Toruń – Olsztyn – Skandawa. Przez gminę wiodą też nieczynne linie jednotorowe: nr 231 Inowrocław - Rąbinek - Kruszwica – Strzelno – Mogilno i nr 239 Mogilno – Orchowo, ta ostatnia z licznymi wiaduktami i mostami.

Zgodnie z regionalizacją fizycznogeograficzną Polski Jerzego Kondrackiego, gmina Mogilno leży w podprovincji Pojezierza Południowobałtyckie, na obszarze makroregionu Pojezierza Wielkopolskiego, w obrębie mezoregionu Pojezierza Gnieźnieńskiego. Ukształtowanie powierzchni gminy jest wynikiem działalności zlodowacenia wiślańskiego, z tzw. fazą poznańską, o urozmaiconej rzeźbie terenu, z pasmami wzgórz morenowych i polodowcowym skupiskiem jezior rynnowych. Niemal cały obszar gminy leży w zlewni rzeki Noteci. Do wód powierzchniowych należą m.in. największa w gminie rzeka Mała Noteć oraz jej lewostronny dopływ rzeka Panna, a także jeziora: Wiecanowskie, Mogileńskie, Pałędzie, Wienieckie, Chwałowskie oraz część jeziora Szydłowskiego i Zbiornika Pakoskiego Południowego.

Do udokumentowanych złóż surowców naturalnych w gminie należą: sól kamienna w złożu „Mogilno” na terenie miejscowości Przyjma i Pałędzie Dolne, kruszywa naturalne eksploatowane w kilku złożach, występuje też złoż surowców ilastych. W rejonie Mogilna występują też wody termalne.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów starszej epoki kamienia – paleolitu. Na przełomie VIII/IX wieku powstała, na cyplu wysuniętym w jezioro Mogileńskie, wczesnośredniowieczna osada stanowiąca pierwociny obecnego miasta Mogilno.

W X wieku osada stała się grodem książęcym. Rozwój osady związany był z jej korzystnym położeniem na ówczesnym szlaku handlowym tzw. bursztynowym. W XI w. Kazimierz Odnowiciel sprowadza tutaj zakon benedyktynów z Niemiec, którzy z nadania zostają właścicielami okolicznych dóbr ziemskich. W 2 poł. XI w. wzniesiono zespół klasztorny, zajmujący północną część grodu, w obrębie wałów. W źródłach pisanych nazwa Mogilno pojawia się w roku 1175. Miejscowość w obecnie używanej formie *Mogilno* wymieniona jest w 1282 r. w łacińskim dokumencie księcia Wielkopolski Przemysła II. Natomiast lokację na prawie magdeburskim osada klasztorna uzyskała 17 maja w 1398 r., przywilejem króla Władysława Jagiełły, potwierdzanym przez króli: Zygmunta Starego w 1548 r. oraz Jana Kazimierza w 1666 r. Pierwszym wójtem był Andrzej, odnotowany w dokumencie z 1413 r., a w **1414 r.** wspominany jest burmistrz Wojciech (Adalbert). Również w XIV w., ale wcześniej, bo w 1342 r., prawa miejskie otrzymało Kwieciszewo - wzmiankowane jako osada targowa w 1144 r., wówczas odbył się tu zjazd synów księcia Bolesława Krzywoustego oraz wdowy po nim Księżnej Salomei; w latach 1368-1388 Wylatowo; przed rokiem 1383 miastem zostały Gębice. Gozdanin wzmiankowany był w 1436 r. Miasta te w XIX w. uległy przeobrażeniu i zeszły do roli dużych wsi, o częściowo zatartym układzie miejskim.

Mogilno wielokrotnie było niszczone pożarami – w 1499, przed 1608 r., w 1777 oraz w roku 1808, kiedy spłonęła niemal cała zabudowa mieszkalna miasta, wyludnionego wcześniej wskutek zarazy. W 1772 r. tereny gminy włączono do zaboru pruskiego i nastąpiła sekularyzacja miasta. W latach 1807 – 1815 tereny te włączono do utworzonego przez Napoleona Księstwa Warszawskiego, departamentu bydgoskiego, później ponownie znalazły się pod zaborem pruskim, wchodząc w skład regencji gnieźnieńskiej, należącej do Wielkiego Księstwa Poznańskiego.

Począwszy od 1872 r., aż do początku XX w. nowe akcenty w krajobraz kulturowy gminy wносиły linie kolejowe i związane z nimi obiekty. Oddana do użytku jako pierwsza linia kolejowa relacji Poznań - Mogilno - Bydgoszcz, w 1892 roku linia Mogilno – Strzelno, a na pocz. XX w. linie Mogilno- Barcin, Mogilno – Orchowo, przyczyniły się do przełamania stagnacji gospodarczej, jaką Mogilno przeżywało od przełomu XVIII i XIX w. W tym też czasie Mogilno słynęło z hodowli koni rasowych, najbardziej znanym hodowcą był Ferdynand Jung, który od 1850 r. dostarczał ogiery do cesarskich stadnin.

Ludność gminy zawsze czynnie opowiadająca się za polskością, m.in. w okresie insurekcji kościuszkowskiej czy Wiosny Ludów, przyłączyła się do zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, kiedy to oddziały powstańcze z Mogilna i okolic przyczyniły się do zdobycia Inowrocławia, Strzelna, Barcina, Łabiszyna. W czasie II wojny światowej tereny gminy wcielono do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”. Mieszkańcy Mogilna przez 7 dni dzielnie bronili miasta przed okupantem hitlerowskim - za tę bohaterską obronę we wrześniu 1939 r., Mogilno uhonorowano Krzyżem Grunwaldu III klasy w 1984 r. Wraz z wkroczeniem 11 września 1939 r. do miasta oddziałów Wehrmachtu zaczęły się aresztowania, egzekucje, deportacje, represjonowanie mieszkańców, zagłada społeczności żydowskiej. Świadectwem tragicznych zdarzeń wojennych są liczne miejsca pamięci. Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej w styczniu 1945 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno - gospodarczych w realiach 2 poł. XX i początku XXI w., a obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Warto dodać, iż tereny gminy związane są biografią znanych postaci historycznych, np.:

Władysław Ciesielski – ur. 26 lipca 1845 r. w Mogilnie, zm. w Paryżu 15 lipca 1901 r., uznany artysta malarz, uczestnik powstania styczniowego w 1863 r., po którym osiadł na stałe w stolicy Francji, gdzie ukończył studia w Szkole Sztuk Pięknych i prowadził ożywioną działalność kulturalno-społeczną. W centrum Paryża uruchomił okazałą pracownię artystyczną pod symboliczną nazwą „Gopło”, która stała się siedzibą m.in. Towarzystwa Filharmonicznego Polskiego, a od 1900 r. zbierał fundusze zasilające czynną walkę zbrojną o niepodległość Polski.

Kurt Zadek Lewin – ur. 9 września 1890 r. w Mogilnie, gdzie spędził dzieciństwo, zm. 14 lutego 1947 r. w USA, w Newtonville, stan Massachusetts. Filozof i psycholog niemiecko-amerykański pochodzenia żydowskiego, uznawany za pioniera psychologii społecznej, psychologii pracy oraz psychologii stosowanej. W Mogilnie uczęszczał do żydowskiej elementarnej szkoły religijnej - chederu, naukę kontynuował w Poznaniu i Berlinie, do którego w 1905 r. przeniósł się jego rodzina. Studiował medycynę, filozofię we Fryburgu, Monachium i Berlinie. W 1933 r. wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, gdzie założył w 1944 r. Ośrodek Badania Dynamiki Grupy w Massachusetts. Wywarł znaczny wpływ na rozwój współczesnej psychologii.

Ks. prof. Hieronim Feicht – ur. 22 października 1894 r. w Mogilnie, zm. 31 marca 1967 r. w Warszawie. Kapłan, wykładowca m.in. śpiewu i muzyki kościelnej, historii i teorii muzyki oraz historii Kościoła, muzykolog, kompozytor utworów choralnych i organowych. Zorganizował Państwową Wyższą Szkołę Muzyczną we Wrocławiu oraz Instytut Muzyki Kościelnej przy Wydziale Teologicznym w Lublinie.

W Mogilnie od 1898 r. był proboszczem ks. prałat, szambelan papieski Piotr Wawrzyniak, znany w Wielkopolsce i na Kujawach działacz społeczny, gospodarczy, kulturalno-oświatowy, obrońca polskości, w latach 1893-1898 poseł do sejmu pruskiego w Berlinie. Ur. w 1849 r. w Wyrzece k. Śremu, zm. w 1910 r. w Poznaniu, pochowany został w Mogilnie, w którym od 22 grudnia 1898 r. był proboszczem parafii p.w. św. Jakuba wraz z włączonym do niej poklasztornym kościołem św. Jana. W okresie pełnienia funkcji proboszcza odnowił kościoły (część wydatków pokrył z własnej kieszeni), rozbudował plebanię przy kościele św. Jakuba i założył ogród. Przebudował stodołę na dom użytkowy, z mieszkaniem dla ogrodnika i salką posiedzeń. Zaproponował w 1899 r. wybudowanie, wiodącej do obydwu wymienionych świątyń, nowej ulicy, którą nazwano Klasztorną. Uporządkował cmentarz mogileński, powiększył go i otoczył parkanem. Inicjator budowy Domu Katolickiego.

Tadeusz Wesołowski – ur. 27 września 1904 r. w Olszy, zm. 22 sierpnia 1978 r. w Poznaniu. Spoczywa na mogileńskim cmentarzu. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Olszy, ukończył wydział prawa na UAM w Poznaniu. W czasie wojny kurier, konspirant, działacz podziemia. W 1939 r. został wysiedlony na Podhale. Współpracował z Adamem Smulikowskim i Janem Nowakiem-Jeziorańskim. Kursował głównie na trasie Warszawa – Miluza we Francji. W 1943 r. podczas jednej z akcji został aresztowany. Więzień obozów w Mauthausen i Ebensee, gdzie doczekał wyzwolenia przez Amerykanów. Po wojnie uznano go za zmarłego i pośmiertnie odznaczono Krzyżem Virtuti Militari. Tymczasem, samotny i zapomniany osiadł w Anglii. W latach 70-tych wrócił do Polski. W Mogilnie uhonorowany, wraz z bratem Antonim - zasłużonym dla miasta działaczem, nadaniem patronatu ulicy.

Prymas Polski kardynał ks. Józef Glemp – ur. 18 grudnia 1929 r. w Inowrocławiu, zm. 23 stycznia 2013 r. w Warszawie. W latach seminaryjnych mieszkał w Chabsku, potem w Stawiskach. Po przyjęciu święceń kapłańskich swą pierwszą mszę św. odprawił 28 maja 1956 r. w mogileńskiej farze. Był też wikariuszem w Mogilnie. Tu też odbyły się uroczystości 40. i 50. lecia jego kapłaństwa. Swoim dekretem ustanowił parafię p.w. Matki Bożej Nieustającej Pomocy i inspirował budowę nowego kościoła w Mogilnie. 10 kwietnia 1996 r. Rada Miejska w Mogilnie nadała mu pierwszy w powojennej historii tytuł honorowego obywatela miasta.

O przeszłości i wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy gminy, np.:

na cmentarzu komunalnym w Mogilnie znajdują się m.in.: Mauzoleum Ofiar II Wojny Światowej - na wzniesieniu w miejscu spalonego drewnianego kościółka św. Klemensa; przy głównej alei znajduje się Mauzoleum ks. Piotra Wawrzyniaka; Pomnik Ofiar Katynia; pomnik nagrobny na mogile 8 serbskich żołnierzy, jeńców wojennych z czasów I wojny światowej; zbiorowa mogiła z pomnikiem upamiętniającym 16 Powstańców Wielkopolskich, zwieńczony dużym krzyżem i tablicą z inskrypcją „Cześć Poległym Powstańcom Wielkopolskim 1918-1919”;

w **Parku Miejskim usytuowano pokaźnych rozmiarów** rzeźbę na wysokim cokole, przedstawiającą siedzącego w fotelu księdza Piotra Wawrzyniaka, patrzącego w stronę jeziora;

na rynku stoi monumentalny **pomnik (odnowiony w 2020 r.)** poświęcony bohaterom walk o wolność i polskość tej ziemi. Na frontowej stronie umieszczono **napis**: *"Bohaterom Walk o Polskość i Wolność Ziemi Mogileńskiej w hołdzie: Świerkowiec, Ciecisko, Kopce, Niewolno, Olsza"*. Wmurowane w podstawę pomnika **32 urny** zawierają ziemię z miejsc martyrologii Polaków. Obok monumentu z lewej strony znajduje się **tablica** poświęcona pamięci **Jana Pawła II**, ufundowana przez społeczność ziemi mogileńskiej *„W hołdzie wdzięczności za wielki pontyfikat i dar jedności(...) podczas eucharystii 6 kwietnia 2005 r.”*;

przy Urzędzie Miejskim odsłonięto w ramach obchodów 100. rocznicy Powstania Wielkopolskiego pomnik przedstawiający sylwetkę Powstańca Wielkopolskiego;

w Olszy na budynku dawnej Szkoły Powszechnej, ob. dom nr 18, do której przez 7 lat uczęszczał Tadeusz Wesołowski, umieszczono nazwiska mieszkańców Olszy, którzy *"Poświęcili Życie Ojczyźnie"*, wśród nazwisk Tadeusz Wesołowski, o którym był przekaz, że nie żyje;

w Gębicach na rynku wzniesiono strzelistą, zwieńczoną orłem z rozpostartymi skrzydłami, (wzór nawiązujący do pierwotnego pomnika z 1928 r.) *"Pomnik ku czci Powstańców Wielkopolskich oraz pamięci poległych w latach 1914-1920 w walkach o niepodległość Polski"*;

w Kwieciszewie na cmentarzu parafialnym znajduje się głaz z tablicą, zwieńczony orłem i krucyfiksem, upamiętniający poległych Powstańców Wielkopolskich, Żołnierzy Wojska Polskiego oraz wszystkich tych, którzy wnieśli trwały wkład w walkę o wolność ojczyzny.

Na terenie gminy spotkać można zanikające już w pejzażu historyczne budownictwo drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, którego przykłady widoczne są głównie w budowlach sakralnych: Mogilno – dzwonnica, Niestronno – kościół i brama-dzwonnica, Strzelce – kościół i dzwonnica, Wylatowo – kościół.

W krajobrazie kulturowym gminy występują też małe obiekty kultowe – kapliczki, figury i krzyże przydrożne, mocno splecione z **polską kulturą i obyczajowością**, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Widoczne w bardzo wielu miejscowościach kapliczki o różnej formie architektonicznej: murowanych domków, latarni umieszczonej na kolumnie, murowanego prostopadłościanu z wnękami zawierającymi święte obrazy i figury, w formie skrzynki zawieszanej na drzewie czy kolumny z rzeźbami, znajdują się m.in. w miejscowościach: Mogilno, Białotul, Chabsko, Dzierżążno, Goryszewo, Gozdanin, Kotkowo, Kunowo, Kwieciszewo, Marcinkowo, Procyń, Świerkówiec, Targownica, Wasielewko, Wylatowo, Zbytowo, Żabno.

Specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze, które są świadectwem wielokulturowości tych ziem. Oprócz rzymskokatolickich, czynnych w miejscowościach: Gębice, Kwieciszewo, Mogilno, Wylatowo, a także zamkniętych w miejscowościach: Niestronno, Strzelce, Pałędzie Kościelne, występują nieczynne już ewangelickie, a właściwie zapomniane ich pozostałości w każdym sołectwie m.in. w miejscowościach: Chabsko, Chałupska, Dębno, Dzierżążno, Gębice, Goryszewo, Huta Pałędzka, Kwieciszewo, Niestronno, Olsza, Padniewo, Strzelce, Wszedzień, Zbytowo oraz cmentarze żydowskie w Gębicach i Mogilnie. Częścią dawnego cmentarza przykościelnego, zamkniętego w 1816 r., jest również otoczenie kościoła p.w. św. Jakuba w Mogilnie.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Mogilno na lata 2023-2026* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022, poz. 559 ze zmianami).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust.1 pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2),
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust.1),
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5 art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych.

Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,

- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnymi działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r., poz. 559 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r., poz. 1973 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r., poz. 916 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r., poz. 503 ze zmianami)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a nadto określa się obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust. 1 pkt 4 i ust. 2 pkt 4),
- c) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia studium instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu studium, a po sporządzeniu projektu studium uzyskuje opinię m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 11 pkt 2 i pkt 5 lit. c),
- d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),
- e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),
- f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r., poz. 1899 ze zmianami)

Ustawa określa (w art. 13 ust. 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art.96. ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2021 r., poz. 2351 ze zmianami)

Art.5. ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art.30. ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art.30. ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art.39. ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art.67. ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2022 r., poz. 1452 ze zmianami)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1497 ze zmianami).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego**5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami****5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030**

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów

dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*". Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny.

Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,
- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,

- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1 Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+ przyjęta została Uchwałą Nr XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r.

Strategia jest najważniejszym dokumentem wyznaczającym kierunki rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego. Za cel nadrzędny Strategii przyjęto zapewnienie jakości życia porównywalnej z nowoczesnymi regionami europejskimi, który będzie realizowany przez cele główne. W ramach poszczególnych celów głównych sformułowano cele operacyjne, którym przyporządkowano określone kierunki działań. Wśród celów głównych następujące odnoszą się do dziedzictwa kulturowego:

1. Cel główny: *Skuteczna edukacja*; cel operacyjny: *Podniesienie jakości kształcenia i wychowania*, którego kierunek działań: *Rozwój edukacji regionalnej i lokalnej* dotyczy realizacji działań z zakresu edukacji regionalnej i lokalnej dla dzieci i młodzieży, wchodzących w zakres działalności placówek oświatowych. Odnosi się m.in. do organizacji dodatkowych zajęć, zamawiania materiałów edukacyjnych i promocyjnych, organizacji konkursów, zajęć terenowych i wycieczek służących poznaniu dziedzictwa regionu. Dotyczy wyposażenia mieszkańców regionu w wiedzę i nowoczesne materiały w zakresie edukacji regionalnej i lokalnej oraz rozwijania zainteresowań młodzieży literaturą, historią, geografią, zabytkami, przyrodą kulturą regionu.

2. Cel główny: *Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo*; cel operacyjny: *Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe*, którego kierunki działań dotyczą m.in. kształtowania i wzmacniania tożsamości regionalnej mieszkańców, rozwoju oferty podmiotów upowszechniania kultury i prowadzących działalność artystyczną, rozwoju edukacji kulturalnej oraz upowszechniania kultury wśród mieszkańców regionu, upowszechniania dostępu do zasobów kultury poprzez ich cyfryzację, wspierania działalności organizacji społecznych działających w dziedzinie kultury.

3. Cel główny: *Dostępna przestrzeń i czyste środowisko*; cel operacyjny: *Przestrzeń kulturowa*; kierunki działań: 1) *Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa*. Kierunek ten dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmacnianie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego. Do tego kierunku zaliczają się także działania ratownicze wobec obiektów i obszarów będących częścią środowiska kulturowego województwa, zachowanie tradycyjnej kultury wiejskiej, ochrona, zachowanie, konserwacja i szeroko rozumiana poprawa dobrostanu historycznych budowli zabytkowych, obiektów architektury, budownictwa czy zespołów urbanistycznych, dziedzictwa ginących zawodów, wsparcie powstających drobnych kolekcji, tworzenie nowych oraz rozwój istniejących zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa; 2) *Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych*. Kierunek dotyczy wykorzystania obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu i innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych. Obejmuje działania mające na celu ich adaptację do nowych funkcji przy zachowaniu obostrzeń konserwatorskich. Głównym celem działań jest ochrona obiektów istotnych dla dziedzictwa kulturowego poprzez nadanie im możliwości pełnienia funkcji publicznych lub komercyjnych, wskutek czego niezbędne będzie utrzymywanie ich we właściwym stanie technicznym, pod nadzorem służb konserwatorskich.

Ponadto w Strategii w obszarze dziedzictwa kulturowego wskazano następujące projekty kluczowe, tj. przedsięwzięcia, które zostały uznane za niezbędne dla realizacji idei przyspieszenia rozwoju:

- 1) Kultura w zasięgu 3.0;
- 2) Kujawsko-Pomorskie spotkania z historią;
- 3) Mikołaj Kopernik wspólnym dziedzictwem Europy;
- 4) Muzeum Ziemiaństwa, Tradycji Patriotycznych i Kultury Rolnej w Nawrze;
- 5) Artefakty przeszłości symbolem tożsamości regionalnej;
- 6) Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego;
- 7) Ochrona, konserwacja i promocja obiektów dziedzictwa kulturowego UNESCO w Toruniu;
- 8) Rozbudowa Muzeum Archeologicznego w Biskupinie.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego Uchwałą Nr XI/135/03 z dnia 26 czerwca 2003 r.

W rozdz. III „Uwarunkowania wewnętrzne”, punkt 2.2. „Uwarunkowania środowiska kulturowego” przedstawiono stan materialnego dziedzictwa kulturowego na terenie województwa (obiekty architektury i budownictwa, cmentarze, zabytkowa zieleń, zabytki archeologiczne). Występowanie charakterystycznych elementów dziedzictwa kulturowego pozwoliło na wyróżnienie specyficznych pod względem cech kulturowych obszarów, wśród których wymieniono obszar związany z dziedzictwem Piastów i zabytkami sakralnej architektury romańskiej, w tym m.in. z klasztorem w Mogilnie.

W punkcie 3 określono kierunki zagospodarowania przestrzennego w układzie trzech sfer: sieci osadniczej, środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz komunikacji i infrastruktury technicznej. Podstawowe kierunki działań związane z rozwojem i kształtowaniem sieci osadniczej zakładają wzmocnienie jej potencjału, podniesienie jakości życia mieszkańców, wykorzystanie walorów turystycznych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego. Ochrona dziedzictwa kulturowego jednostek osadniczych województwa realizowana będzie poprzez następujące działania:

- rewaloryzację zabytkowych układów urbanistycznych o dużym znaczeniu kulturowym i historycznym,
- ochronę zasobów kulturowych miast poprzez eliminację ruchu samochodowego i ich zabytkowych centrów, m.in. Mogilna,
- konserwację oraz szerokie turystyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

W punkcie 3.2. „Kierunki ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego i kulturowego” wskazano na potrzebę zachowania dla przyszłych pokoleń w jak najlepszym stanie elementów przyrodniczych i kulturowych, co przyczyni się m.in. do zwiększenia atrakcyjności turystycznej

województwa. Dla zachowania dziedzictwa kulturowego województwa przyjęto następujące działania:

- ochronę obszarów o wysokich wartościach środowiska przyrodniczego i kulturowego,
- ochronę zasobów kulturowych związanych z osadnictwem holenderskim,
- ochronę zasobów średniowiecznej urbanistyki oraz architektury obronnej,
- ochronę zasobów kulturowych związanych z początkami Państwa Polskiego, m.in. w Mogilnie.

Dla podniesienia konkurencyjności i atrakcyjności regionu wskazano na podjęcie działań prowadzących do zachowania i pełnego wykorzystania turystycznych walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego poprzez:

- pełne wykorzystanie walorów rejonów turystycznych,
- zagospodarowanie turystyczne istniejących i projektowanych zbiorników wodnych,
- poprawę zagospodarowania istniejących szlaków turystycznych w niezbędne urządzenia z zakresu ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej.

Wyróżnionym strefom polityki przestrzennej przyporządkowano konkretne działania. Dla strefy południowej (w obrębie której znajduje się gmina Mogilno) przyjęto następujące zasady:

W sferze ochrony i kształtowania środowiska kulturowego przyjęto:

- rewaloryzację historycznych układów urbanistycznych, m.in. Mogilna,
- wspieranie działań konserwatorskich dla zachowania obiektów sakralnych oraz zespołów dworsko-parkowych,
- ochronę dziedzictwa kulturowego związanego z okresem piastowskim,
- objęcie ochroną prawną układów urbanistycznych miast, m.in. Mogilna,
- utworzenie parków kulturowych, w tym mogileńsko-kruszwickiego.

W sferze związanej z gospodarką turystyczną wymieniono m.in. adaptację nieczynnej linii kolejowej Szubin-Żnin-Barcin-Mogilno jako trasy rowerowo-konnej.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego

Program opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXI/451/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 kwietnia 2021 r.

Myślą przewodnią opracowania *Programu* było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Program określił stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami, wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

W przyjętym dokumencie określono cele główne, którym przyporządkowano cele operacyjne i kierunki działań:

I. Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo

Cel operacyjny: Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe

Kierunki działań:

- 1) Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony (wspieranie organizacji konkursów dla dzieci i młodzieży z zakresu ochrony dóbr kultury, wspieranie działań popularyzatorskich, edukacyjnych i naukowych związanych z opieką i ochroną dziedzictwa kulturowego, wspieranie działań podnoszących świadomość społeczną w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym);
- 2) Edukacja (kontynuowanie działań, zapoczątkowanych w latach poprzednich, związanych z konkursami wiedzy o regionie i zabytkach regionu, upowszechnianie informacji na temat dostępnych stypendiów,

grantów i innych form wsparcia związanych z opieką, ochroną, edukacją i popularyzacją dziedzictwa kulturowego regionu, wspomaganie organizacji szkoleń i wykładów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, nagradzanie działań przyczyniających się do zachowania bądź przywracania historycznych wartości zasobów dziedzictwa kulturowego, wspieranie działań edukacyjnych w zakresie znaczenia, wartości i ochrony niematerialnego dziedzictwa kultury, wspieranie konkursów związanych z kulturą niematerialną regionu);

- 3) Promocja (kontynuacja działań w zakresie imprez i wydarzeń promujących dziedzictwo kulturowe regionu, wspomaganie przedsięwzięć promujących najcenniejsze obiekty o wartościach kulturowych, istniejące szlaki kulturowe czy markowe produkty turystyczne związane z dziedzictwem kulturowym, współpraca przy tworzeniu publikacji promujących dziedzictwo kulturowe województwa, wspieranie mechanizmów umożliwiających działania związane z promocją lokalnego dziedzictwa kulturowego poprzez wydarzenia i imprezy kulturalne, formy widowiskowe i rekonstrukcyjne, popularyzacja obiektów o statusie pomnika historii i parków kulturowych);
- 4) Dokumentacja i popularyzacja (wspieranie badań i tworzenie dokumentacji dotyczącej zjawisk z zakresu dziedzictwa, w tym niematerialnego, w szczególności tradycyjnych zwyczajów ludowych, regionalnej muzyki i tańca oraz folkloru słownego).

II. Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cel operacyjny: Przestrzeń kulturowa

Kierunki działań:

- 1) Ochrona ustawowa (wspieranie działań samorządów lokalnych zmierzających do nadania kolejnym obiektom statusu pomnika historii, wspieranie inicjatyw zmierzających do powoływania nowych parków kulturowych, wspieranie inicjatyw zmierzających do wprowadzenia zabytków na Listę Skarbów Dziedzictwa, wspieranie działań zmierzających do poszerzenia listy obiektów wpisanych do rejestru zabytków, propagowanie i wspieranie prac przy aktualizacji wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków);
- 2) Prace konserwatorskie i restauratorskie (kontynuacja współfinansowania prac konserwatorsko-restauratorskich i ratunkowych przy obiektach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków oraz doskonalenie zasad przyznawania dotacji, kontynuacja prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach będących własnością Samorządu Województwa, wspomaganie działań konserwatorskich przy zabytkowych układach urbanistycznych i ruralistycznych).
- 3) Dokumentacja i badania (współfinansowanie prac badawczych i dokumentacyjnych obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków jako integralnej części procesów konserwatorskich, z uwzględnieniem faktu, iż działania na poziomie dokumentacyjnym poprzedzają proces prac konserwatorskich i budowlanych, stanowiąc niejednokrotnie poważne obciążenie finansowe dla beneficjenta, w przypadku badań archeologicznych dokumentacja stanowi jedyną formę ochrony stanowisk, które po eksploracji przestają istnieć fizycznie).

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

BIAŁOTUL

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków Nr A-1143 z dnia 19.08.1994 r.

a. dwór, mur., 1852 r., przebud. 1909 r.

b. park, k. XIX w.

BIELICE

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków Nr A-1071 z dnia 06.09.1994 r.

a. dwór, mur., pocz. XX w.,

b. park, XIX w.

GĘBICE

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MATEUSZA, mur., pocz. XVI w., kruchta zachodnia i południowa 1892 r., kaplice 1950 r.

Rejestr zabytków Nr A-836 z dnia 07.03.1933 r.

GOZDAWA

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków Nr A-1180 z dnia 20.10.1983 r.

a. dwór, mur., 4 ćw. XIX w.,

b. park, 4 ćw. XIX w.

KWIECISZEWO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MARII MAGDALENY, mur., 1522 r.

Rejestr zabytków Nr A-838 z dnia 08.03.1933 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, mur., 1834 r.

Rejestr zabytków Nr A-1547 z dnia 17.12.2009 r.

MOGILNO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JAKUBA WIĘKSZEGO APOSTOŁA, ul. Benedyktyńska 10:

a. kościół, mur., ok. 1511 r., kruchta zach. 1839 r., kruchta płd. 1937 r.,

Rejestr zabytków Nr A-837 z dnia 08.03.1933 r.

b. dzwonnica, drew., XVIII w., przebud. 1891 r.,

Rejestr zabytków Nr A-1751/1-3 z dnia 24.10.2018 r.

c. ogrodzenie, mur., 1904-1905 r.,

Rejestr zabytków Nr A-1751/1-3 z dnia 24.10.2018 r.

d. otoczenie kościoła, cz. działki nr 373/6.

Rejestr zabytków Nr A-1751/1-3 z dnia 24.10.2018 r.

ZESPÓŁ KLASZTORNY BENEDYKTYNÓW, ul. Benedyktyńska 24:

Rejestr zabytków Nr A-854 z dnia 12.07.1961 r.

a. kościół klasztorny, ob. par. p.w. św. Jana Apostoła, mur., 2 poł. XI w., przeb. ok. poł. XIII w., 1 poł. XV w., 1 poł. XVI w., wieża płd. 3 ćw. XVIII w.,

b. klasztor, mur., XIV w., skrzydło wsch. i płd. XVI w., skrzydło zach. 2 poł. XVIII w., przebud. po 1775 r.

DOM, ob. Dom Zakonny Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Niepokalanego Poczęcia NMP, Rynek 14, mur., 1860 r.

Rejestr zabytków Nr A-50 z dnia 23.09.2002 r.

BUDYNEK MIESZKALNY O CHARAKTERZE WILLI, ul. Kościuszki 14, mur., ok. 1900 r.

Rejestr zabytków Nr A-1756 z dnia 21.02.2019 r.

KAMIENICA Z OFICYNĄ, pl. Wolności 8, mur., 1904 r.

Rejestr zabytków Nr A-51 z dnia 22.10.2002 r.

NIESTRONNO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA:

Rejestr zabytków Nr A-795 z dnia 09.09.1991 r.

- a. kościół, drew., 1742 r., przedłużenie nawy 1914 r.,
- b. brama – dzwonnica, drew., ok. 1742 r.

STRZELCE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. NARODZENIA NMP:

Rejestr zabytków Nr A-792 z dnia 09.09.1991 r.

- a. kościół, drew., 1 poł. XVII w.,
- b. dzwonnica, drew., 2 poł. XVIII.

SZCZEGLIN

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków Nr A-979 z dnia 05.06.1987 r.

- a. dwór, mur., pocz. XX w.,
- b. park, pocz. XX w.

WIENIEC

ZESPÓŁ DWORSKI:

Rejestr zabytków Nr A-1186 z dnia 15.06.1985 r.

- a. dwór, mur., pocz. XX w.,
- b. park, XIX w.

WSZEDZIEŃ

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. rzymskokatolicki par. p.w. św. Andrzeja Boboli, mur., 1908-1920 r.

Rejestr zabytków Nr A-1732 z dnia 13.11.2017 r.

WYLATOWO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. AP. PIOTRA I PAWŁA, drew., 1761-1763 r.

Rejestr zabytków Nr A-856 z dnia 06.03.1961 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

BIAŁOTUL

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., 1852 r., przebud. 1909 r.,

Rejestr zabytków Nr A-1143 z dnia 19.08.1994 r.

- b. obora z częścią mieszkalną, mur., 1905 r.,
- c. park, k. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1143 z dnia 19.08.1994 r.

BIELICE

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., pocz. XX w.,

Rejestr zabytków Nr A-1071 z dnia 06.09.1994 r.

- b. budynek inwentarski, mur., 1878 r.,
- c. park, XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1071 z dnia 06.09.1994 r.

CHABSKO

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

CHAŁUPSKA

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

DOM NR 3, mur., k. XIX w.

DOM NR 5, mur., pocz. XX w.

CZARNOTUL

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 29, mur., 1881-1882 r.,

c. kuźnia nr 23, ob. magazyn, mur., ok. 1860 r.,

e. park, k. XIX w.

CZERNIAK

PARK DWORSKI, XIX w.

DĄBRÓWKA

UKŁAD RURALISTYCZNY, XV-XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. rządcówka nr 16, mur., ok. 1910-1920 r.,

b. stajnia, mur., ok. 1900-1910 r.,

c. obora, mur., ok. 1900-1910 r.,

d. spichlerz, mur., ok. 1880-1890 r.,

e. gorzelnia, mur., ok. 1880-1890 r.,

f. dom nr 15, mur., ok. 1900-1910 r.,

g. czworak nr 20, mur., k. XIX w.

h. park, XIX w.,

DĘBNO

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

DZIERŻĄZNO

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

GĘBICE

UKŁAD URBANISTYCZNY, XIV-XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MATEUSZA:

a. kościół, mur., pocz. XVI w., kruchta zachodnia i południowa 1892 r., kaplice 1950 r.,

Rejestr zabytków Nr A-836 z dnia 07.03.1933 r.

b. dzwonnica, mur.-drew., 1892 r.,

c. plebania, ul. Greinerta 6, mur., 1847 r., przebud. k. XIX w., 1918-1919 r.,

d. organistówka, ob. dom, ul. Greinerta 4, mur., pocz. XX w.,

e. dom lektorski probostwa, ul. Greinerta 2, mur., pocz. XX w.,

f. pomieszczenie na karawan, ob. garaż, ul. Greinerta 2, mur., pocz. XX w.,

g. warsztat, ul. Greinerta 4, mur., pocz. XX w.,

h. budynek gospodarczy, ul. Greinerta 6, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO, ul. Poległych Bohaterów:

a. cmentarz, przed 1850 r.,

b. kaplica, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKIEGO, ul. Leśna:

a. cmentarz, 2 poł. XIX w.,

b. kaplica, mur., XIX/XX w.

CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. Leśna, 1817 r.

SZKOŁA, Rynek 11, mur., pocz. XX w.

GOSPODA, ob. dom, ul. Kościuszki 2, mur., XIX/XX w.

HOTEL, ob. dom, ul. Braci Rólskich 7, mur., k. XIX w.

ul. św. Ducha

DOM NR 2, mur., k. XIX w.

DOM NR 11, mur., ok. 1900 r.

DOM NR 17, mur., ok. 1896 r.

DOM NR 22, mur., 1926 r.

ul. Kościuszki

DOM NR 1, mur., ok. poł. XIX w.

DOM NR 8, mur., ok. 1915 r.

ul. Leśna

DOM NR 8, mur., 2 poł. XIX w.

ul. Poległych Bohaterów

DOM NR 12, mur., k. XIX w.

DOM NR 21, mur., 1928 r.

Rynek

DOM NR 7, mur., ok. 1890 r.

DOM NR 9, mur., k. XIX w.

DOM NR 25, mur., k. XIX w.

ul. Wolności

DOM NR 6, mur., 1948 r.

DOM NR 8, mur., ok. 1910 r.

DOM NR 13, mur., pocz. XX w.

GORYSZEWO

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 23, mur., 1908 r.,

b. czworak nr 26, mur., ok. 1910 r.

c. magazyn zbożowy nr 8, mur., pocz. XX w.,

d. park, pocz. XX w.

DOM NR 43, mur., 1912 r.

DOM NR 47, mur., pocz. XX w.

GOZDANIN

PARK DWORSKI, XVIII/XIX w.

DOM NR 22, mur., XIX/XX w.

GOZDAWA

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 9, mur., 4 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-1180 z dnia 20.10.1983 r.

b. park, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1180 z dnia 20.10.1983 r.

HUTA PAŁĘDZKA

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

JÓZEFOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, pocz. XIX w.

DOM NR 4, mur., pocz. XX w.

DOM NR 12, mur., XIX/XX w.

DOM NR 21, mur., pocz. XX w.

KĄTNO

PARK DWORSKI, XIX w.

KRZYŻOWNICA

KAPLICZKA, mur., 1945 r.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 4, mur., k. XIX w.,

b. budynek gospodarczy, mur., k. XIX w.

KUNOWO

PARK DWORSKI, XIX w.

KWIECISZEWO

UKŁAD RURALISTYCZNY, XIV-XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MARII MAGDALENY:

a. kościół, mur., 1522 r.,

Rejestr zabytków Nr A-838 z dnia 08.03.1933 r.

b. plebania nr 1, mur., XIX/XX w.,

c. kaplica – kostnica, mur., pocz. XX w.

KOŚCIOŁ EWANGELICKI, mur., 1834 r.

Rejestr zabytków Nr A-1547 z dnia 17.12.2009 r.

CMENTARZ KATOLICKI, poł. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w.

SZKOŁA nr 45, mur., pocz. XX w.

SZKOŁA EWANGELICKA, ob. przedszkole nr 58, mur., pocz. XX w.

OCHRONKA/SZPITALIK, ob. dom nr 2, mur., pocz. XX w.

DWORZEC KOLEJOWY, ob. dom nr 47, mur., 1938 r.

PARK DWORSKI, XIX w.

DOM NR 3, mur., XIX /XX w.

DOM Z SALĄ GIER NR 5, mur., pocz. XX w.

DOM NR 34, mur., pocz. XX w.

DOM NR 52, mur., 1927 r.

DOM NR 61, mur., pocz. XX w.

DOM NR 84, mur., 1936 r.

DOM NR 95, mur., pocz. XX w.

DOM NR 98, mur., pocz. XX w.

LUBIESZEWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 7, mur., k. XIX w., rozbud. pocz. XX w.

b. pozostałości parku, XIX w.

MARCINKOWO

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO:

a. dworzec, ob. dom nr 94, mur., pocz. XX w.,

b. szaleć, mur., pocz. XX w.

DWÓR NR 36, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 27, mur., 1919-1923 r.

MOGILNO

UKŁAD URBANISTYCZNY, XIV-XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JAKUBA WIĘKSZEGO APOSTOŁA, ul. Benedyktyńska:

a. kościół z otoczeniem, mur., ok. 1511 r., kruchta zach. 1839 r., kruchta pld. 1937

Rejestr zabytków Nr A-837 z dnia 08.03.1933 r.

b. dzwonnica, drew., XVIII w., przebud. 1891 r.,

Rejestr zabytków Nr A-1751/1-3 z dnia 24.10.2018 r.

c. ogrodzenie, mur., 1904-1905 r.,

Rejestr zabytków Nr A-1751/1-3 z dnia 24.10.2018 r.

d. plebania nr 12, mur., 1 poł. XIX w., przebud. 1891 r.

ZESPÓŁ KLASZTORNY BENEDYKTYNÓW, ul. Benedyktyńska 24:

a. kościół klasztorny, ob. par. p.w. św. Jana Apostoła, mur., 2 poł. XI w., przeb. ok. poł. XIII w., 1 poł. XV w., 1 poł. XVI w., wieża pld. 3 ćw. XVIII w.,

Rejestr zabytków Nr A-854 z dnia 12.07.1961 r.

b. klasztor, mur., XIV w., skrzydło wsch. i pld. XVI w., skrzydło zach. 2 poł. XVIII w., przebud. po 1775 r.,

Rejestr zabytków Nr A-854 z dnia 12.07.1961 r.

c. brama z ogrodzeniem, mur., 2 poł. XVIII w.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO, ul. Kościuszki:

a. cmentarz, 1816 r.,

b. kaplica grobowa rodziny Bauzów, k. XIX w.,

c. kaplica grobowa rodziny Filisiewiczów, 1904r.,

d. kaplica grobowa rodziny Junków, k. XIX w.,

e. kaplica grobowa rodziny Maciejewskich, k. XIX w.,

f. kaplica grobowa rodziny Radomskich, 1904 r.,

g. kaplica grobowa rodziny Zbychorskich, k. XIX w.,

h. kaplica grobowa, k. XIX w.,

i. kaplica grobowa, pocz. XX w.

CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. Sportowa, 1833 r.

ZESPÓŁ STAROSTWA:

a. starostwo, ul. Narutowicza 1, mur., XIX/XX w.,

b. dom, ob. starostwo, ul. Narutowicza 3, mur., XIX/XX w.

SĄD, ul. Sądowa 21, mur., k. XIX w.

POWIATOWA KASA CHORYCH, ob. przychodnia, ul. Kościuszki 10, mur., 1928 r

SZPITAL, ul. Kościuszki 6, mur., pocz. XX w.

POCZTA, Rynek 15, mur., 1893-1894 r.

BANK LUDOWY, ob. dom, ul. ks. Wawrzyniaka 3, mur., 1904 r.

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO, ul. Dworcowa:

a. dworzec nr 10, mur., 1872 r.,

b. wodociągowa wieża ciśnień, mur.-drew., k. XIX w.,

c. dom pracowników kolei nr 4, mur., k. XIX w.,

d. dom pracowników kolei nr 6, mur., k. XIX w.,

e. dom pracowników kolei nr 8, mur., k. XIX w.,

f. dom pracowników kolei nr 12, mur., k. XIX w.

g. budynek gospodarczy, mur., k. XIX w.,

DOM KULTURY, ul. ks. Wawrzyniaka 1, mur., 1911 r.

ul. Benedyktyńska

DOM NR 1, mur., pocz. XX w.

DOM NR 6, mur., pocz. XX w.

DOM NR 16, mur., XIX/XX w.

DOM NR 17, mur., XIX/XX w.

DOM NR 18, mur., 1906 r.

DOM NR 19, mur., 1936 r.

DOM NR 22, mur., pocz. XX w.

ul. Hallera

DOM NR 1, mur., pocz. XX w.

DOM NR 7, mur., k. XIX w.

DOM NR 8, mur., k. XIX w.

DOM NR 11, mur., k. XIX w.

DOM NR 14, mur., k. XIX w.

DOM NR 15, mur., XIX/XX w.

DOM NR 17, mur., 1906 r.

DOM NR 23, mur., k. XIX w.

DOM NR 24, mur., pocz. XX w.

DOM NR 25, mur., k. XIX w.

ul. 900-lecia

DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

DOM NR 6, mur., k. XIX w.

DOM NR 7, mur., pocz. XX w.

DOM NR 17, mur., 3 ćw. XIX w.

DOM NR 19a, mur., k. XIX w.

DOM NR 19b, mur., pocz. XX w.

DOM NR 32, mur., pocz. XX w.

DOM NR 34, mur., XIX/XX w.

DOM NR 70, mur., k. XIX w.

ul. Jagielly

DOM NR 1, mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 3, mur., k. XIX w.

DOM NR 4, mur., 1905 r.

DOM NR 7, mur., k. XIX w.

DOM NR 8, mur., 2 poł. XIX w., przebud. po 1905 r.

DOM NR 9, mur., k. XIX w.

DOM NR 12, mur., 1884 r.

DOM NR 15, mur., k. XIX w.

DOM NR 16, mur., 1908-1909 r.

DOM NR 18, mur., k. XIX w.

DOM NR 20, mur., k. XIX w.

ul. Kasztanowa

DOM NR 5, mur., pocz. XX w.

ul. Kościuszki

DOM NR 4, mur., 1901 r.

DOM NR 12, mur., ok. 1900 r.

DOM NR 14, mur., ok. 1900 r.

Rejestr zabytków Nr A-1756 z dnia 21.02.2019 r.

DOM NR 16, mur., XIX/XX w.

DOM NR 18, mur., pocz. XX w.

DOM NR 20, mur., pocz. XX w.

DOM NR 22, mur., 1801 r.

DOM NR 28, mur., pocz. XX w.

ul. Mickiewicza

DOM NR 1, mur., k. XIX w.

DOM NR 10, mur., 1905 r.

DOM NR 11, mur., XIX/XX w.

DOM NR 12, mur., pocz. XX w.

DOM NR 14, mur., pocz. XX w.

DOM NR 16, mur., 1905 r.

DOM NR 30, mur., 1908 r.

DOM NR 32, mur., k. XIX w.

ul. Niezłomnych

DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

ul. Piłsudskiego

DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

DOM NR 13, mur., l. 30 XX w.

Rynek

DOM NR 1, mur., 3 ćw. XIX w.

DOM NR 2, mur., 1888 r., przebud. 1921 r.

DOM NR 3, mur., 1867 r.

DOM NR 4, mur., 1877 r.

DOM NR 5, mur., ok. 1860 r.

DOM NR 9, mur., ok. 1870 r.

DOM NR 11, mur., ok. 1870 r.

DOM NR 14, ob. Dom Zakonny Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Niepokalanego Poczęcia NMP, mur., 1860 r.

Rejestr zabytków Nr A-50 z dnia 23.09.2002 r.

DOM NR 16, mur., 1907 r.

DOM NR 18, mur., k. XIX w.

DOM NR 23, mur., 1888 r.

ul. Sądowa

DOM NR 1, mur., 1893-1894 r.

DOM NR 9, mur., 1885 r.

DOM NR 12, mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 19, mur., 4 ćw. XIX w.

pl. Wolności

DOM NR 1, mur., k. XIX w.

DOM NR 2, mur., XIX/XX w.

DOM NR 3, mur., 1908 r.

DOM NR 4, mur., XIX/XX w.

DOM NR 6, mur., k. XIX w.

DOM NR 7, mur., 1930 r.

KAMIENICA Z OFICYNĄ NR 8, mur., 1904 r.

Rejestr zabytków Nr A-51 z dnia 22.10.2002 r.

DOM NR 9, mur., k. XIX w.

DOM NR 12, mur., ok. 1900 r.

DOM NR 14, mur., pocz. XX w.

DOM NR 15, mur., 1905 r.

DOM NR 16, mur., pocz. XX w.

DOM NR 19, mur., k. XIX w.

DOM NR 21, mur., k. XIX w.

DOM NR 23, mur., XIX/XX w.

DOM NR 25, mur., XIX/XX w.

MŁYN, ul. Benedyktyńska 21, mur., ok. 1900-1914 r.

MŁYN, Rynek 4, mur., ok. 1880 r.

NIESTRONNO

UKŁAD RURALISTYCZNY, XIV-XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA:

a. kościół, drewn., 1742 r., przedłużenie nawy 1914 r.,

Rejestr zabytków Nr A-795 z dnia 09.09.1991 r.

b. brama – dzwonnica, drewn., ok. 1742 r.,

Rejestr zabytków Nr A-795 z dnia 09.09.1991 r.

c. plebania nr 24, mur., l. 20 XX w.

CMENTARZ KATOLICKI, poł. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 38, mur., 1906 r.

DOM ZE SKLEPEM NR 13, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 40, mur., pocz. XX w.

OLSZA

UKŁAD RURALISTYCZNY.

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 18, mur., 1903 r.

DWÓR nr 5/6, mur., k. XIX w.

DOM NR 24, mur., pocz. XX w.

ZAGRODA NR 32:

a. dom, mur., pocz. XX w.,

b. budynek inwentarski, mur., pocz. XX w.

PADNIEWKO

DOM NR 53, mur., 1911r.

DOM NR 61, mur., 1908 r.

PADNIEWO

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

SZKOŁA, ob. przedszkole nr 55, mur., pocz. XX w.

ZAJAZD, ob. dom nr 59, mur., pocz. XX w.

STODOŁA W ZAGRODZIE NR 31, mur., 1 ćw. XX w.

PAŁĘDZIE DOLNE

PARK DWORSKI, XIX w.

ZAGRODA NR 10:

a. dom, mur., pocz. XX w.,

b. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.

ZAGRODA NR 16/17:

a. dom, mur., pocz. XX w.,

b. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.

PAŁĘDZIE KOŚCIELNE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W.ŚW. MARCINA BPA:

a. kościół, szach., 1808-1810 r.,

b. cmentarz przykościelny, pocz. XIX w.,

c. dzwonnica, 1 poł. XIX w.

d. plebania nr 3, mur., 1908 r.

SZKOŁA, ob. dom nr 7, mur., 1901 r.

PROCYŃ

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 39, mur., ok. poł. XIX w., przebud. 1905 r., 1950 r.,

b. park, XIX w.

SKRZESZEWO

PARK DWORSKI, XIX w.

STRZELCE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. NARODZENIA NMP:

a. kościół, drew., 1 poł. XVII w.,

Rejestr zabytków Nr A-792 z dnia 09.09.1991 r.

b. dzwonnica, drew., 2 poł. XVIII w.

Rejestr zabytków Nr A-792 z dnia 09.09.1991 r.

CMENTARZ KATOLICKI, XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

SZKOŁA NR 15, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór nr 1, mur., pocz. XX w.,
- b. spichlerz, mur., 1898 r.,
- c. park, XIX w.

SZCZEGLIN

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór nr 18, mur., pocz. XX w.,
Rejestr zabytków Nr A-979 z dnia 05.06.1987 r.
 - b. park, pocz. XX w.,
Rejestr zabytków Nr A-979 z dnia 05.06.1987 r.
 - c. dom mieszkalny, mur., 1922 r.,
 - d. stajnia, mur., ok. 1910-1920 r.,
 - e. dom z kuźnią, mur., ok. 1910-1920 r.,
 - f. budynek gospodarczy, mur., ok. 1910 r.,
- WODOCIĄGOWA WIEŻA CIŚNIENI, mur., 1915 r.

TARGOWNICA

KAPLICZKA, mur., XIX/XX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór nr 10, mur., 1847 r.,
- b. park, XIX w.,
- c. spichlerz, mur., 1881 r.,
- d. stodoła, mur., ok. 1900 r.

TWIERDZIN

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór nr 14, mur., 1900-1905 r.,
- b. rządówka nr 16, mur., ok. 1900-1910 r.,
- c. ogrodzenie, mur., pocz. XX w.,
- d. park, XIX w.

WASIELEWKO

KAPLICZKA, mur., ok. 1900 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

DOM NR 4, mur., l. 30 XX w.

WIECANOWO

SZKOŁA, ob. dom nr 24, mur., pocz. XX w.

DOM NR 18, mur., 1910 r.

WIENIEC

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 18 , mur., pocz. XX w.,

Rejestr zabytków Nr A-1186 z dnia 15.06.1985 r.

b. park, XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1186 z dnia 15.06.1985 r.

WSZEDZIEN**UKŁAD RURALISTYCZNY.**

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. rzymskokatolicki par. p.w. św. Andrzeja Boboli, mur., 1908-1920 r.

Rejestr zabytków Nr A-1732 z dnia 13.11.2017 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, pocz. XX w.

PASTORÓWKA, ob. dom nr 24, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 32, mur., XIX/XX w.,

b. stodoła z oborą, mur., 1867 r.,

c. gorzelnia nr 33, mur., ok. 1900 r.,

DOM NR 25, mur., 1909 r.

DOM NR 31, mur., XIX/XX w.

DOM NR 39, mur., pocz. XX w.

WYLATOWO**UKŁAD RURALISTYCZNY, XIV-XIX w.****ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚŚ. PIOTRA I PAWŁA:**

a. kościół, drew., 1761-1763 r.,

Rejestr zabytków Nr A-856 z dnia 06.03.1961 r.

b. cmentarz przykościelny, 2 poł. XVIII w.,

c. plebania nr 94, mur., ok. poł. XIX w.

SZKOŁA, ob. biblioteka nr 30, mur., pocz. XX w.

SZKOŁA, ob. przedszkole nr 66, mur., ok. 1920 r.

DOM NR 34, mur., 4 ćw. XIX w.,

DOM NR 37, mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 38, mur., 1926 r.

MŁYN WODNY, szach., k. XIX w.

ZBYTOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

ŻABIENKO**ZESPÓŁ DWORSKI:**

a. dwór nr 24, mur., 4 ćw. XIX w.,

b. stajnia, mur., ok. 1870-1890 r.,

c. spichlerz, mur., ok. 1870-1890 r.,

d. park, XIX w.

ŻABNO

CMENTARZ EWANGELICKI, ok. poł. XIX w.

PARK DWORSKI, k. XIX w.

LINIA KOLEJOWA NR 239 MOGILNO – ORCHOWO, 1916-1921 r.

WIADUKT KOLEJOWY nad drogą krajową nr 15KM 7,803 linii kolejowej nr 239 Mogilno – Orchowo.

WIADUKT KOLEJOWY na Noteci zach. KM 11,731 linii kolejowej nr 239 Mogilno – Orchowo.

WIADUKT KOLEJOWY linii kolejowej nr 239 Mogilno – Orchowo km 10,898 koło m. Marcinkowo.

WIADUKT KOLEJOWY nad drogą Mogilno – Gębice w km 6,901 linii kolejowej nr 239 Mogilno – Orchowo.

MOST na przesmyku między Jeziorem Mogileńskim i Żabno KM 3,074 linii kolejowej nr 239 Mogilno – Orchowo.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Mogilno zabytki ruchome wpisane do rejestru stanowią wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych:

1. Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Jana Apostoła w Mogilnie wpisane zostało do rejestru zabytków czterema decyzjami:

- 1) decyzją z dnia 31 maja 1999 r. pod nr rejestru B/2/1-2 wpisany został parapet chóru muzycznego z 1 ćw. XVII w. oraz organy; prospekt z 1 ćw. XVII w., instrument wykonany w 1898 r. przez Romana Hoffmanna z Poznania,
- 2) decyzją z dnia 20 września 1999 r. pod nr rejestru B/3/1-33 wpisane zostało wyposażenie kościoła, m.in. ołtarz główny z 4 ćw. XVIII w. z rzeźbami i obrazami, ołtarze boczne p.w. św. Benedykta i św. Scholastyki z 4 ćw. XVIII w., ambona, stalle i konfesjonał z 4 ćw. XVIII w., krucyfiksy, zacheuski,
- 3) decyzją z dnia 15 maja 2006 r. pod nr rejestru B/190/1-6 wpisane zostały barokowe rzeźby sześciu zakonników,
- 4) decyzją z dnia 29 listopada 2010 r. pod nr rejestru B/257/1-5 wpisane zostały witraże wykonane w okresie od 1890 r. do 1914 r.

2. Wyposażenie kościoła par. p.w. św. Michała Archaniola w Niestronnie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr B/319/1-19 decyzją z dnia 10 stycznia 2013. W skład wyposażenia świątyni wchodzi m.in. manierystyczny ołtarz główny z ok. 1630 r. z rzeźbami i obrazami, ołtarze boczne z 2 ćw. XVIII w., klasycystyczna ambona z 1 ćw. XIX w., neobarokowe organy z 1913 r., krucyfiksy.

3. Elementy wyposażenia kościoła par. p.w. Narodzenia NMP w Strzelcach wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr B/267/1-13 decyzją z dnia 29 marca 2011 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. rokokowy ołtarz główny z 2 poł. XVIII w. z rzeźbami i obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem, ołtarz boczny z 1 poł. XVII w., granitowa kropielnica, krzyże ołtarzowe, barokowy dzwon z 1766 r. obecnie umieszczony w przykościelnej dzwonnicy.

4. Wyposażenie kościoła par. p.w. św. Ap. Piotra i Pawła w Wylatowie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr B/244/1-62 decyzją z dnia 9 listopada 2009 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. rokokowy ołtarz główny p.w. Ukrzyżowania Chrystusa z 2 poł. XVIII w. z grupą Ukrzyżowania i rzeźbami świętych, ołtarz boczny p.w. św. Piotra i Pawła z k. XVII w., ołtarz boczny p.w. św. Walentego z 1 poł. XIX w., ołtarz boczny p.w. św. Onufrego z 1 poł. XIX w., rokokowe ambona i chrzcielnica z 2 poł. XVIII w., klasycystyczny prospekt organowy z 1 poł. XIX w., rokokowa ława lokatorska z 2 poł. XVIII w., feretrony, Stacje Drogi Krzyżowej z k. XIX w., kamienna kropielnica z XV w.

6.4. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie

i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.4.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Mogilno jest jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jest to grodzisko ludności kultury łużyckiej zlokalizowane w miejscowości Gębice, wpisane do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego pod numerem 95/C decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bydgoszczy z dnia 11.12.1968 r.

6.4.2. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Gmina Mogilno położona jest pod względem fizyczno-geograficznym w obrębie Pojezierza Gnieźnieńskiego. W krajobrazie dominuje wysoczyzna morenowa (płaska, falista i pagórkowata), miejscami urozmaicona przez kemy i ozy, pocięta licznymi rynnami i dolinami rzek i cieków. Rynny polodowcowe wypełnione są osadami rzecznyymi lub biogennymi, bądź zajęte przez liczne jeziora. Główne powierzchnie sandrowe występują przy zachodniej granicy gminy. Osady sandrowe wykształcone są w postaci piasków i żwirów. Gmina charakteryzuje się niskim stopniem lesistości. Niemal cały obszar gminy leży w zlewni Noteci. Jedynie niewielki teren na południe od Huty Palędzkiej odwadniany jest do rzeki Wełny. Największą rzeką jest Mała Noteć, wpływająca na obszar gminy poprzez jezioro Kamienieckie. We wschodniej części gminy Noteć kończy bieg w Jeziorze Bronisławskim, będącym południową częścią zaporowego Zbiornika Pakoskiego. Zdecydowana większość obszaru gminy odwadniana jest przez rzekę Pannę, która jest lewostronnym dopływem Małej Noteci. Rzeka fizjonomicznie podobna jest do Małej Noteci – płynie doliną wypełnioną osadami biogenicznymi przyjmując szereg rowów i mniejszych dopływów. Gminę cechuje znaczna powierzchnia jezior. Powierzchnie zbiorników wodnych zajmują około 4% powierzchni gminy, przy jeziorności w skali kraju na poziomie 1,1%. W przeważającej mierze są to niewielkie zbiorniki, często o charakterze tak zwanych oczek. Największym zbiornikiem położonym w całości na obszarze gminy jest Jezioro Wiecanowskie. W całości na terenie gminy leżą także jeziora: Mogileńskie, Palędzie, Mielno i Chwałowskie, natomiast niektóre duże jeziora, jak Szydłowskie czy Zbiornik Pakoski jedynie częściowo należą do obszaru gminy.

Obszar gminy Mogilno został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie gminy sięgają starszej epoki kamienia – paleolitu. Na kolonizację Niżu Polskiego wpływ miały zmiany klimatyczne, które spowodowały wycofanie się lodowca i przekształciły całkowicie miejscowe środowisko. Pojawiła się roślinność, bogata fauna tundrowa i stepowo-tundrowa. Podstawowym zwierzęciem łownym stał się renifer, którego stada odbywały w poszukiwaniu pożywienia dalekie i ściśle uzależnione od pór roku wędrówki. Grupy ludzkie, które wówczas dotarły na teren dzisiejszej gminy to gromady łowców podążających za przemieszczającymi się sezonowo na osi północ-południe reniferami. Ślady ich pobytu przetrwały w postaci skupisk wyrobów krzemiennych (rylce, drapacze, liściaki, rdzenie) w okolicach miejscowości Kwieciszewo i Mogilno.

Z następnego okresu – mezolitu (środkowa epoka kamienia) znamy również nieliczne znaleziska.

Neolit (młodsza epoka kamienia) przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Wszystkie te nowości na ziemi polskiej przyniosła ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej, która dotarła tu z terenów naddunajskich poprzez Bramę Morawską. Ludność ta osiedlała się głównie na terenach o najlepszych glebach, na których uprawiała pszenicę, jęczmień, proso (prawdopodobnie metodami kopieniaczymi, za pomocą kamiennych i rogowych motyk). Ze zwierząt domowych hodowała krowy, owce, kozy i świnię. Dotychczas znamy nieliczne punkty osadnicze tej kultury na obszarze dzisiejszej gminy Mogilno (okolice miejscowości: Kwieciszewo, Padniewo, Strzelce, Wiecanowo).

W połowie IV tysiąclecia przed naszą erą na obszarze Niżu Europejskiego utworzyła się kultura pucharów lejkowatych. Ludność kultury pucharów lejkowatych zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmowych wzniesień. Charakterystyczną cechą tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Pozostałości osad związanych z ludnością tej kultury zidentyfikowano w okolicach miejscowości: Chabsko, Czarnotul, Goryszewo, Huta Pałędzka, Kunowo, Kwieciszewo, Niestronno, Olsza, Padniewo, Strzelce, Wiecanowo, Wieniec, Wylatowo, Żabno.

Prawie równolegle rozwijała się kultura amfor kulistych, będąca kontynuacją kultur wstęgowych i przejmująca wiele cech od kultury pucharów lejkowatych. Dotychczas odnalezione osady tej kultury charakteryzowały się małą ilością domów o konstrukcji słupowej zbudowanych na planie nieregularnego czworokąta. Czasami również w formie ziemianki. Groby ludności kultury amfor kulistych najczęściej występują w formie skrzyń z kamieni, przykrytych ziemnym nasypem. Wewnątrz znajdowano ozdoby, naczynia. Wiele pochówków zawiera również szczątki zwierząt, głównie bydła z obciętymi rogami. Stanowiska archeologiczne związane z tą ludnością występują licznie na terenie dzisiejszej gminy Mogilno (Chabsko, Czarnotul, Goryszewo, Huta Pałędzka, Kwieciszewo, Niestronno, Olsza, Padniewo, Padniewko, Pałędzie Dolne, Strzelce, Wieniec, Wylatowo, Żabno, cmentarzyska w miejscowości Pałędzie Kościelne, Strzelce).

Pod koniec epoki neolitu widoczne są na terenie gminy ślady pobytu ludności kultury ceramiki sznurowej (okolice miejscowości: Czerniak, Goryszewo, Józefowo, Kunowo, Padniewo) i kultury pucharów dzwonowatych.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. We wczesnej epoce brązu, po okresie dezintegracji panującej pod koniec neolitu, rozpoczął się powolny proces unifikacji kulturowej obecnych ziem polskich. Kultury wczesnej epoki brązu, jak: unietycka, iwieńska (okolice miejscowości Strzelce), trzciniecka (okolice miejscowości Padniewo) i przedłużycka obejmowały coraz większe części naszego kraju. Podstawą gospodarki kultur wczesnobrązowych był chów zwierząt i uprawa ziemi, uzupełniane łowiectwem i rybołówstwem.

Wzrost osadnictwa widoczny jest natomiast w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, a system gospodarczy tej kultury, jak się przypuszcza, był wielokierunkowy. Posługiwano się sprzężajnym radłem, a mniejsze pola obrabiano za

pomocą motyk rogowych, zboże sprzątano sierpem brązowym. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Znacznemu upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby, jak i narzędzia, które wytwarzano na miejscu.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na dzisiejszych ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. W pierwszym okresie epoki żelaza (okres halsztacki 650-400 p.n.e.) kultura łużycka przeżywa swój największy rozkwit i posiada szerokie kontakty z resztą Europy. Powstają wówczas grody typu Biskupin. Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie gminy jest bogato reprezentowane (okolice miejscowości: Chabsko, Gębice, Goryszewo, Huta Pałędzka, Kunowo, Kwieciszewo, Olsza, Strzelce, Świerkówiec, Wiczanowo, Wylatowo, Żabno), także przez grodzisko w miejscowości Gębice oraz cmentarzyska (między innymi w okolicach miejscowości Chabsko, Czerniak, Gębice, Kamionek, Kwieciszewo, Mogilno Wieniec, Wszedzień, Wyrobki, Żabno).

Pod koniec okresu okres halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbyt dużym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Podniesienie się poziomu wód gruntowych, spowodowane zmianami klimatycznymi, wypiera osadników z ich dotychczasowych siedlisk. Osłabione w ten sposób osadnictwo łużyckie jest stopniowo podbijane lub kolonizowane przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską (okolice miejscowości: Kwieciszewo, Mielenko, Niestronno, Padniewo, Pałędzie Dolne, Strzelce, Wieniec). Trudno jest stwierdzić, czy proces ten miał charakter zbrojnej agresji, czy odbywał się w sposób pokojowy poprzez asymilację miejscowej ludności i przybyłej z Pomorza nowej grupy osadniczej. Różnice między obydwoma kulturami widoczne są przede wszystkim w formach grobów oraz kształtach i ornamentyce naczyń i przedmiotów metalowych.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski 150 p.n.e. – 25 n.e.). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich (I-IV w. n.e.).

Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia, zamieszkując osady otwarte. Podstawę gospodarki stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt, wśród których dominowało bydło rогate. Rozwijały się również inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m. in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad. Charakterystyczny był obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej. Całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Na obszarze naszej gminy notujemy liczne stanowiska identyfikowane jako pozostałości osadnictwa ludności kultury przeworskiej (okolice miejscowości: Chabsko, Czerniak, Gębice, Goryszewo, Kunowo, Kwieciszewo, Mogilno, Olsza, Padniewo, Parlinek, Strzelce, Świerkówiec, Wiczanowo, Wszedzień, Wylatowo, Żabno, cmentarzyska w okolicach miejscowości Strzelce, Świerkówiec, Wszedzień i Żabno).

Na terenie dzisiejszej gminy Mogilno spotyka się również pozostałości osadnictwa ludności kultury wielbardskiej, która wykształciła się w I w. n. e. i trwała do pierwszej poł. V w. Znane są między innymi cmentarzyska w okolicach miejscowości Krzyżownica, Pałędzie Kościelne, Padniewo i Wieniec.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Początkowe fazy tego okresu charakteryzują się wyraźnym regresem w zakresie kultury materialnej. Pojawia się nowy system gospodarki żywnościowej – przemienno-ugorowej uprawy zbóż ozimych i jarych. Szeroko stosowana jest sprzężajna obróbka roli. Pojawia się na szeroką skalę proso. W hodowli wzrasta rola świni przy zmniejszeniu stad bydła rогatego i koni. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka.

Osady miały niewielkie rozmiary, chaty miały konstrukcję zrębową, wykorzystywano też kwadratowe ziemianki i półziemianki.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widocznych jest kilka faz powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Według ocen archeologów, grodziska te były zamieszkałe przez człowieka od IX do XI wieku, czyli pod koniec wczesnego średniowiecza. Czasy te to okres przedpiastowski i wczesnopiastowski. W okresie przedpiastowskim trwał jeszcze zwyczaj ciałopalenia, ale około X wieku obrządek ten ustąpił miejsca pochówkowi szkieletowemu.

Natomiast osady datowane na czasy średniowiecza i następnie na okres nowożytny stanowią liczną grupę stanowisk. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV – XVI w.

Badania archeologiczne ujawniły istnienie osady na terenie dzisiejszego miasta Mogilna, założonej na przełomie VIII i IX w., a istniejącej do wieku X. Na cyplu wysuniętym w jezioro Mogileńskie, istniała od wieku X osada grodowa, otoczona wałem obrotnym w konstrukcji przekładkowej. W trakcie badań archeologicznych w części wschodniej odkryto umocnienie brzegu jeziora, chronione palisadą, kryjącą przejście moszczone legarami i prowadzące do mostu (o długości około 160 m). Most ten łączył południowy występ cypla z przeciwnym brzegiem jeziora, prowadząc przez tereny bagienne i łącząc się ze szlakiem handlowym do Gniezna. Od północy także istniał most, a także brama.

6.4.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Lasy na terenie gminy Mogilno zajmują zaledwie 5,2% jej powierzchni ogólnej.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są natomiast inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa dróg), eksploatacja piaszczyk i żwirowni. Na obszarze gminy występują udokumentowane złoża surowców naturalnych-soli kamiennych i kruszywa naturalnego-o zasobach pozwalających na ich eksploatację na skalę przemysłową. Sól kamienna pozyskiwana jest w postaci solanki z otworowej kopalni „Mogilno” w Przyjmy i wykorzystywana na potrzeby przemysłu chemicznego. Złoża kruszywa eksploatowane są w rejonie Czagańca, Dębna, Przyjmy, Mielenka, Strzelec i Kwieciszewa. W rejonie Józefowa występują złoża surowców ilastych.

Istotnym zagrożeniem jest również działalność rolnicza, zwłaszcza intensywna orka rolnicza.

W Strategii Rozwoju Gminy Mogilno do roku 2025 przewidziano następujące zadania mogące mieć wpływ na stan zachowania stanowisk archeologicznych:

- rozbudowa sieci kanalizacji deszczowej, sanitarnej i wodociągowej na terenie gminy,

- budowa i przebudowa dróg na terenie gminy,
- budowa ścieżek rowerowych,
- zagospodarowywanie terenów wokół jezior na obszarze gminy,
- rozwój wolnej strefy ekonomicznej.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest również rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Dlatego dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych. Na badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu Kierownika Delegatury w Bydgoszczy, przed otrzymaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

Natomiast na terenie stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków, grodziska kultury łużyckiej w miejscowości Gębice, istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Kujawsko-Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Kierownikiem Delegatury w Bydgoszczy.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny.

Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Kolejną ważną grupą imprez folklorystycznych stanowią te, których podstawą są różne pozostałe elementy dziedzictwa wiejskiego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego.

Dobłą formą zachowawczą dla tutejszego dziedzictwa kulturowego są działania podejmowane przez Mogileński Dom Kultury, który zaspokaja potrzeby kulturalne mieszkańców, promuje kulturę i tradycje ziemi mogileńskiej, organizując m.in. koncerty, wernisaże, spektakle teatralne i zajęcia edukacyjne. Działają przy nim m.in.: Mogileńska Orkiestra Dęta - o ponad pięćdziesięcioletniej historii, uświetniająca różnego typu imprezy i odnosząca sukcesy w konkursach muzycznych; chór „Hemantus” mający w repertuarze utwory o charakterze patriotycznym, ludowym, gospel i rozrywkowym. MDK jest organizatorem uznanego Ogólnopolskiego Festiwalu Filmów Satyrycznych „Pysadło”, który jest imprezą „o charakterze konkursu na najlepszy polski i zagraniczny film, w którym satyra stanowi istotny element dyskursu nadpokoleniowego oraz stymuluje rozwój aktywizmu społecznego na rzecz lepszego świata”, a także współorganizatorem cyklicznych imprez: Złot Miłośników Pojazdów Militarnych i Ratowniczych, Mogileńskie Spotkania Plastyczne, Zaduszki Poetycko-Muzyczne, Przegląd Obrzędów Zapustnych, Dni Benedyktyńskie, Dożynki Gminne. Dziedzictwo upowszechnia też Miejska Biblioteka Publiczna w Mogilnie wraz z filiami w Gębicach i Wylatowie, która pełni też funkcje biblioteki powiatowej. Oprócz działalności promujących książkę i czytelnictwo prowadzi również szeroko rozumianą działalność kulturalno-edukacyjną: różnego rodzaju konkursy, spotkania, prelekcje, wystawy, sesje popularnonaukowe, warsztaty, współpracując z innymi jednostkami organizacyjnymi gminy.

Na terenie gminy funkcjonuje samorządowe Muzeum Ziemi Mogileńskiej z siedzibą w Chabsku, którego celem jest gromadzenie dóbr kultury w zakresie archeologii, etnografii, historii, militariów, numizmatyki, rzemiosła artystycznego, sztuki ludowej, techniki oraz materiałów ikonograficznych i dokumentacyjnych. Muzeum wraz z MDK i Towarzystwem Przyjaciół Muzeum Ziemi Mogileńskiej współorganizuje imprezy cykliczne: Przegląd Obrzędów Zapustnych „Podkoziołek”, „Stoły Wielkanocne”, „Pierniki Gwiazdkowe”, „Zwyczajny Wiejski Chleb” „Festyn chlebem i miodem”, upowszechnia tradycję i wiedzę o Powstaniu Wielkopolskim.

Przy klasztorze mogileńskim od 2000 r. działa Stowarzyszenie Europejskie Centrum Spotkań „Wojciech Adalbert” w Mogilnie, pod patronatem arcybiskupa gnieźnieńskiego. Zasadniczymi celami Stowarzyszenia są: rozwijanie kultury chrześcijańskiej, zapoznavanie się z dorobkiem dziedzictwa narodowego, promowanie dorobku naukowego i kulturalnego twórców polskich w duchu chrześcijańskim, organizowanie wielotematycznych spotkań ekumenicznych i konferencji, na które zapraszani są ludzie różnych języków, kultur i wyznań. Organizowane są też cykliczne spotkania dla ludności miejscowej o charakterze kulturalnym i patriotycznym np. „Dni Benedyktyńskie”. Stowarzyszenie wspiera również prace renowacyjne zabudowań klasztornych.

Depozytariuszami tradycji są także działające na terenie gminy Koła Gospodyń Wiejskich. Promują one i propagują lokalne tradycje, głównie rękodzieło - robótki szydełkowe, hafty a także kulinaria wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych w oparciu o regionalne produkty żywnościowe, które prezentują podczas lokalnych imprez typu: Święto kaszy, Biesiada z ziemniakiem czy Święto ogórka, również uczestnicząc w różnych konkursach kulinarnych, pokazach i wystawach m.in. na Regionalnych Targach Rolnych w Bielicach. Uroczystościom takim towarzyszą miejscowe zespoły śpiewacze „Wylatowianki” z Wylatowa i „Kalina” z Chabska.

W wielu domach nadal są pielęgnowane tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje, szczególnie widoczne w obchodach świąt bożonarodzeniowych i wielkanocnych. Praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, używa tradycyjnych sprzętów, wyrabia się domowe nalewki, praktykuje ziołolecznictwo, starsi rozmawiają zanikającą już gwarą, przekazują legendy, bajki, umiejętności, przysłowia, przepisy kulinarne, a lokalni wytwórcy produkują artystyczne wyroby rękodzielnicze.

Do długoletniej tradycji nawiązują też działania Ochotniczych Straży Pożarnych, których dziesięć jednostek funkcjonuje na terenie gminy. Oprócz udziału w akcjach gaśniczych i ratujących życie jednostki współpracują przy organizacji różnych uroczystości gminnych, kościelnych i spotkań integracyjnych mieszkańców wsi.

Organizowane na terenie gminy różne imprezy okolicznościowe, religijne, obchody świąt państwowych czy dotyczące tradycji rolniczych są nie tylko widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego, odnoszą się także do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględniać ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojoną skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa również odnosi się do dziedzictwa kulturowego, poprzez symbolikę nawiązującą do średniowiecznego herbu, gdy miasto było własnością benedyktynów. Przyjęty Uchwałą Nr XXVIII/306/17 Rady Miejskiej w Mogilnie z dnia 22 lutego 2017 r. w sprawie uchwalenia Statutu Gminy Mogilno, *herb* przedstawia „na błękitnej tarczy herbowej trzy krzyże barwy złotej w układzie w roztrój”.

Dziedzictwo niematerialne to także nazwa Mogilno, która pochodzi od słowa *mogiła*, pierwotnie oznaczająca naturalny pagórek, naturalne wzniesienie, gdyż dopiero wtórnie zaczęto tak nazywać usypaną ziemię na miejscu czyjś pochówku - z czym obecnie kojarzy się wszystkim słowo *mogiła*. Również funkcjonujące w tradycji ustnej historyczne i zwyczajowe nazwy ulic, części miasta, budynków czy zbiorowości, także podania ludowe np. geneza założenia Kwieciszewa w kwiecistej dolinie przez kmiecia Kwieciszę.

Kultywowaniu i ochronie dziedzictwa niematerialnego służą dotacje, jakie organizacje pozarządowe corocznie pozyskują w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne gminy Mogilno w zakresie: **kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego** - za priorytetowe uznaje się otwarte cykliczne imprezy gminne, niekomercyjne wydawnictwa i publikacje promujące tradycję, kulturę i sztukę, a także działania lokalnych twórców i artystów.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,

metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,

zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Mogilno zostało przyjęte Uchwałą Nr VIII/56/15 Rady Miejskiej w Mogilnie z dnia 17 kwietnia 2015 r.

W części I „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”, rozdz. 8. Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” wymieniono obiekty wpisane do rejestru zabytków, ujęte w gminnej ewidencji zabytków oraz strefy ochrony konserwatorskiej. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego zamieszczono również w części II „Kierunki zmian w strukturze przestrzennej gminy oraz w przeznaczeniu terenów”, rozdz. 4 „Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”.

Zasoby dziedzictwa kulturowego uporządkowano w następujące kategorie, dla których określono zasady ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” pełnej ochrony konserwatorskiej

Strefa pełnej ochrony konserwatorskiej wyznaczona jest dla obiektów i obszarów szczególnie wartościowych, do bezwzględного zachowania. Strefą „A” objęto część zespołu urbanistycznego miasta Mogilna, zespoły pałacowo-parkowe, zespoły dworsko-parkowe, zespoły sakralne w granicach obszaru opracowania studium. Celem działalności konserwatorskiej w strefie „A” jest przede wszystkim zachowanie zabudowy historycznej, jej konserwacja, rewaloryzacja, rekonstrukcja, zachowanie towarzyszącej historycznej zieleni komponowanej, usuwanie obiektów dysharmonizujących, dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zespołu zabytkowego, eliminacja funkcji uciążliwych. Wszystkie prace na obszarze strefy wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej wyznaczona dla terenów zawierających znaczną część elementów historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej o wartościach kulturowych. Obszary objęte strefą „B” podlegają rygorom w zakresie utrzymania historycznego rozplanowania i zasadniczych elementów istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy. Strefą „B” objęto zespół urbanistyczny miasta Mogilna, zespoły wiejskie, część zespołów dworsko-parkowych, zespoły folwarczne, cmentarze parafialne rzymsko-katolickie, nieczynne cmentarze ewangelickie w granicach obszaru opracowania studium. Celem działalności konserwatorskiej w strefie „B” jest: zachowanie historycznego układu zabudowy (linie zabudowy, proporcje gabarytów i wysokości, podziały historyczne, wkomponowanie w krajobraz naturalny), zachowanie zabudowy historycznej (jej konserwacja i rewaloryzacja), dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji, zachowanie kompozycji i układów zieleni historycznej, parków i cmentarzy, usuwanie obiektów dysharmonizujących. Na obszarze strefy „B” uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków winny być remonty, modernizacje, adaptacje obiektów zabytkowych, uzupełnienia zabudowy, wprowadzanie małych form architektonicznych, lokalizacje nowych obiektów, korekty układu przestrzennego.

Strefa „E” ochrony ekspozycji

Strefa „E” obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołu zabytkowego, głównie wyznacza tereny wyłączone spod zabudowy lub określa jej nieprzekraczalne gabaryty. Strefą „E” objęto obszar ekspozycji zespołu klasztorowego w Mogilnie i zespół w Wieńcu. Celem działalności konserwatorskiej w strefie „E” jest: zabezpieczenie właściwego eksponowania obiektu (zespołu) zabytkowego, zachowanie jego indywidualnej sylwety, ochrona przed powstawaniem dominant widokowych, zachowanie historycznych relacji przestrzennych, ustalenie nieprzekraczalnych gabarytów i wysokości zabudowy nowowprowadzanej.

Strefa „W” ochrony archeologicznej

Strefa „W” obejmuje tereny o rozpoznanej, na podstawie badań, zawartości ważnych relikwów archeologicznych. Na obszarze strefy wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona badaniami archeologicznymi na koszt inwestora. Zakres prac archeologicznych określony zostaje na etapie uzgadniania projektu budowlanego. Obszar miasta i gminy Mogilno został w całości rozpoznany pod względem archeologicznym. Dla miasta Mogilna strefa „W” jest równoznaczna z zasięgiem stref „A”, „B” i „E”.

W strefie „W” dopuszcza się działalność inwestycyjną pod warunkiem przeprowadzenia wyprzedzających badań archeologicznych na koszt inwestora, na zasadach określonych ustawą. Na obszarze strefy „W” wszelkie prace ziemne wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Na obszarze miasta i gminy Mogilno większość obiektów zabytkowych znajdujących się w ewidencji zabytków objęta została strefami ochrony konserwatorskiej. Obiekty zabytkowe zlokalizowane poza wyznaczonymi strefami ochrony konserwatorskiej objęte są ochroną w ramach wpisu do gminnej ewidencji zabytków i podlegają następującym wytycznym konserwatorskim:

- wymagane jest uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków prac remontowych, adaptacyjnych i rozbiórkowych,
- wskazane jest dostosowanie nowej zabudowy wprowadzanej na obszar działki do istniejących budynków historycznych pod względem gabarytów, kompozycji bryły, elewacji, dachów – inwestycje należy uzgadniać z konserwatorem zabytków.

Wymienione zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków są wiążące w sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i ustaleń w decyzjach o warunkach zabudowy.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Mogilno nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązują częściowe plany zagospodarowania przestrzennego, które zawierają zapisy zabezpieczające ochronę dziedzictwa kulturowego:

1. Uchwała Nr VI/34/11 Rady Miejskiej w Mogilnie z dnia 23 lutego 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części wsi Chabsko.

§ 9. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: 1) w części obszaru, określonej na rysunku planu, położonej w strefie „W” ochrony archeologicznej wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona badaniami archeologicznymi na koszt inwestora. Zakres prac archeologicznych określony zostanie przy uzgodnieniu projektu budowlanego i uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; 2) dla całego obszaru objętego planem w przypadku odkrycia w trakcie prac ziemnych znalezisk, co do których istnieje przypuszczenie, iż są zabytkami, należy wstrzymać prace i zabezpieczyć znaleziska i miejsce ich odkrycia i niezwłocznie zawiadomić o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe Burmistrza Mogilna.

2. Uchwała Nr VI/35/11 Rady Miejskiej w Mogilnie z dnia 23 lutego 2011 r. w sprawie w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego przy ul. Mickiewicza w Mogilnie.

§ 8. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: 1) część obszaru, określona na rysunku planu, położona jest w strefie „B” ochrony konserwatorskiej, strefa „B” dla miasta jest równoznaczna ze strefą „W” ochrony archeologicznej; wszelkie działania inwestycyjne muszą być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i poprzedzone badaniami archeologicznymi na koszt inwestora. Zakres prac archeologicznych określony zostanie przy uzgodnieniu projektu budowlanego i uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; 2) dla całego obszaru objętego planem w przypadku odkrycia w trakcie prac ziemnych znalezisk, co do których istnieje przypuszczenie, iż są zabytkami, należy wstrzymać prace i zabezpieczyć znaleziska i miejsce ich odkrycia i niezwłocznie zawiadomić o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe Burmistrza Mogilna.

3. Uchwała Nr XVII/193/12 Rady Miejskiej w Mogilnie z dnia 28 marca 2012 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego we wsi Wiecanowo.

§ 9. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: 1) w części obszaru, określonej na rysunku planu, położonej w strefie „W” ochrony archeologicznej wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona badaniami archeologicznymi na koszt inwestora. Zakres prac archeologicznych określony zostanie przy uzgodnieniu projektu budowlanego i uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wszelkie prace ziemne można wykonać po uzgodnieniu i za pozwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; 2) dla całego obszaru objętego planem w przypadku odkrycia w trakcie prac ziemnych znalezisk, co do których istnieje przypuszczenie, iż są zabytkami, należy wstrzymać prace i zabezpieczyć znaleziska i miejsce ich odkrycia i niezwłocznie zawiadomić o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe Burmistrza Mogilna.

4. Uchwała Nr XVIII/202/12 Rady Miejskiej w Mogilnie z dnia 24 kwietnia 2012 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowo-usługowej we wsi Świerkówiec.

§ 9. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: 1) dla całego obszaru objętego planem w przypadku odkrycia w trakcie prac ziemnych znalezisk, co do których istnieje przypuszczenie, iż są zabytkami, należy wstrzymać prace i zabezpieczyć znaleziska i miejsce ich odkrycia i niezwłocznie zawiadomić o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeżeli nie jest to możliwe Burmistrza Mogilna.

5. Uchwała Nr XVIII/203/12 Rady Miejskiej w Mogilnie z dnia 24 kwietnia 2012 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego przy ul. Hallera w mieście Mogilno.

§ 9. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: 1) dla obszaru, określonego na rysunku planu, położonego w strefie „B”, która dla miasta jest równoznaczna ze strefą „W” ochrony archeologicznej, wszelka działalność inwestycyjna musi być uzgodniona z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wymagane jest zapewnienie przez inwestora nadzorów archeologicznych nad całością prac ziemnych na swój koszt. Zakres prac archeologicznych określony zostanie przy uzgodnieniu projektu budowlanego i uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; 2) dla całego obszaru objętego planem w przypadku odkrycia w trakcie prac ziemnych znalezisk, co do których istnieje przypuszczenie, iż są zabytkami, należy wstrzymać prace i zabezpieczyć znaleziska i miejsce ich odkrycia i niezwłocznie zawiadomić o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeżeli nie jest to niemożliwe Burmistrza Mogilna.

6. Uchwała Nr XXV/270/21 Rady Miejskiej w Mogilnie z dnia 26 marca 2021 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w obrębach ewidencyjnych Chałupska, Wieniec, Mielenko i Pałędzie Dolne, gmina Mogilno.

§ 5.5. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej: 1) obszar objęty planem częściowo – wskazano na rysunku planu, położony jest w strefie „B” ochrony konserwatorskiej, należy stosować przepisy odrębne; 2) obszar objęty planem częściowo – wskazano na rysunku planu, położony jest w strefie „W” ochrony archeologicznej, należy stosować przepisy odrębne.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Mogilno, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

8.3. Uwarunkowania wynikające z „Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Mogilno na lata 2016-2023”

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Mogilno na lata 2016-2023 przyjęty został Uchwałą Nr XXXV/403/17 Rady Miejskiej w Mogilnie z dnia 18 października 2017 r. Pełni on funkcję wieloletniego, interdyscyplinarnego i zintegrowanego programu operacyjnego wdrażanego w celu przywrócenia obszarom zdegradowanym funkcji, które będą dla nich stanowić podstawę rozwoju. Rewitalizacja ma charakter kompleksowy i jest planem wielowątkowych, wzajemnie wzmacniających się synergicznych działań zmierzających do wywołania jakościowej zmiany na wyznaczonych obszarach rewitalizacji.

W wyniku diagnozy stanu aktualnego wyznaczono cztery obszary rewitalizacji: centrum miasta Mogilna oraz wsie Chabsko, Gębice i Marcinkowo.

Wśród szczegółowych celów rewitalizacji wymieniono m.in.:

- 1) rewitalizację Muzeum Ziemi Mogileńskiej w Chabsku,
- 2) rewitalizację rynku w Gębicach,
- 3) remont i adaptację magazynu zbożowego w Mogilnie na cele kulturalne i społeczne wraz z zagospodarowaniem terenu.

W latach 2020-2021 zrealizowano:

- 1) rewitalizację rynku w Gębicach (budowa ciągów pieszych i miejsc postojowych, budowa przyłączy kanalizacji deszczowej, przebudowa i zmiana użytkowania budynku autobusowego na budynek użyteczności publicznej, nowe nasadzenia drzew i krzewów, montaż małej architektury);
- 2) remont i adaptację magazynu zbożowego w Mogilnie na cele kulturalne i społeczne (remont dachu, wymiana stropów, remont elewacji, montaż stolarki okiennej i drzwiowej wzorowanej na pierwotnych rozwiązaniach, remont i wyposażenie wnętrza, zagospodarowanie otoczenia z placem na organizację imprez plenerowych).

W trakcie realizacji jest rewitalizacja Muzeum Ziemi Mogileńskiej w Chabsku wraz z otoczeniem.

8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydane na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia. Gmina Mogilno posiada opracowany w 2006 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków. Do zabytków nieruchomych, zgodnie z art. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami należą: *krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości bądź instytucji*. Spośród zabytków nieruchomych gminy Mogilno do rejestru zabytków wpisano zespoły sakralne, zespoły dworsko – parkowe i przykłady charakterystycznej miejskiej zabudowy mieszkalnej. Obiekty te prezentują zróżnicowany stan zachowania - od dobrego po wymagające prac remontowych i rewitalizacyjnych. Stan zachowania dziedzictwa stanowi szansę zrównoważonego rozwoju gminy, zależną od zaangażowania lokalnej społeczności w jego utrzymanie i wykorzystanie. Wśród zasobu obiektów zabytkowych cenne walory kulturowe przedstawiają:

Zespoły dworsko-parkowe. W przeszłości tworzące charakterystyczne wyznaczniki wiejskiego krajobrazu kulturowego, po drugiej wojnie światowej w większości uległy znacznej destrukcji. Oddzielone od naturalnego zaplecza, jakim były majątki ziemskie, pozbawione autentycznych gospodarzy, najczęściej popadały w ruinę. Jedynie nieliczne przetrwały w stanie niepogorszonym. Zmiany ustrojowe częściowo odmieniły losy tych kompleksów, pozwalając na przeprowadzenie zabiegów rewitalizacyjnych, przywracających bądź pierwotną funkcję, bądź też wprowadzając do tych zespołów nowe formy użytkowe np. dwór Gozdawa, Szczeglin, Wieniec, które w istniejących formach architektonicznych pochodzą z końca

XIX i pocz. XX w. Większości obiektów architektury dworskiej towarzyszyła i tworzyła z nimi kompozycyjnie nierozdzielalną całość zorganizowana zielen o charakterze parkowym. Parki miały izolować mieszkańców rezydencji od wsi i zabudowań gospodarczych, ale także chronić od wiatrów i być miejscem spacerów dla ich właścicieli oraz oazą zieleni i atrakcyjnym elementem krajobrazu. Zmieniały się wraz z modą i stylami kolejnych epok. Na terenie gminy spośród kilkunastu parków 5 zostało wpisanych do rejestru zabytków, które powstały bądź zostały przekształcone w okresie od poł. XIX w. do pocz. XX w. Ich stan jest zróżnicowany, generalnie układy kompozycyjne zostały przeobrażone, powierzchnie okrojone, drzewostan przetrzebiony. Najlepiej pośród nich prezentują się parki w Gozdawie, Szczeglinie i Wieńcu, w których nowi właściciele przeprowadzili prace rewitalizacyjne. Park w Białotulu wymaga przeprowadzenia prac rewitalizacyjnych.

Architektura sakralna. Nieodłącznym elementem stanowiącym dominantę architektoniczną w krajobrazie wsi, są wieże i dachy kościołów wraz z towarzyszącą im zabudową w postaci kaplic, kapliczek oraz otaczających je ogrodzeń i bram, czyniąc zapis historii przekształceń architektury, rozwiązań i konstrukcji. Na terenie gminy ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków objęto trzy drewniane kościoły w miejscowościach Niestronno, Strzelce, Wylatowo, które stanowią najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, również świątynie murowane w miejscowościach: Gębice, Kwieciszewo, Mogilno, Wszedzień, w tym zespół klasztorny benedyktynów z romańskim kościołem i dwa kościoły poewangelickie.

Zabudowa miasta w przeważającej mierze z ok. poł. XIX w. i z 2 poł. XIX w., z domami murowanymi o nikłych cechach klasycystycznych lub eklektycznych. Budynki w większości usytuowane kalenicowo, przeważnie cztero- i pięcioosiowe, z wejściem lub bramą przejazdową na osi. Prostokątne, dwutraktowe, z dachami krytymi przeważnie dachówką. W rejestrze zabytków ujęto trzy różne budynki mieszkalne – kamienica, dom zakonny i willa – w Mogilnie, usytuowane przy Rynku, ul. Kościuszki i Pl. Wolności.

BIAŁOTUL – zespół dworski

Dwór wzniesiony ok. 1852 r., w stylu klasycystycznym, przez rodzinę Majerów. Budynek parterowy z poddaszem, częściowo podpiwniczony, na rzucie prostokąta, murowany, otynkowany, nakryty dachem dwuspadowym, obecnie z eternitu. Przebudowany po 1909 r. Na osi murowany ganek arkadowy, ponad którym 3-osiowa facjata zwieńczona falistym szczytem. Elewacja frontowa zaakcentowana szerokimi pilastrami.

Park założono w k. XIX w., niegdyś znacznie większy, obecnie pozostałość o powierzchni ok. 1,5 ha, z bardzo zubożonym drzewostanem liściastym, w którym m.in. kasztanowiec biały, jesion wyniosły, lipa drobnolistna, orzech włoski. Teren parku w sąsiedztwie dworu zabudowany współczesnymi szopkami. Dość dobrze zachowana brukowana aleja dojazdowa do dworu zakończona efektowną murowaną, kamienno-ceglaną bramą z 1892 r. oraz fragmentami dawnego ogrodzenia. Zespół dworski jest własnością prywatną.

BIELICE – zespół dworski

Zespół został założony na początku XX w. przez Kazimierza Jaczyńskiego herbu Dąbrowa. Budynek dworu wzniesiono na planie litery „H”, murowany, tynkowany, korpus główny parterowy, ośmioosiowy, z mieszkalnym poddaszem, pokryty dwuspadowym dachem krytym dachówką, zamknięty symetrycznymi, piętrowymi, na planie kwadratu, skrzydłami, przykrytymi dachami czterospadowymi. W osi wejściowej sześciokolumnowy portyk dźwigający balkon, nad którym niewielka facjata z trójkątnym frontonem. Budynek utrzymany w dość dobrym stanie.

Niegdyś dwór otaczał duży park krajobrazowy, powstały w końcu XIX w., obecnie pozostała niewielka część o powierzchni ok. 1,4 ha, zabudowana różnymi obiektami szkolnymi. Teren zadbane, wytyczone alejki, prace porządkowe i pielęgnacyjne przeprowadzane są na bieżąco, zachowany nieliczny starodrzew, wśród którego wyróżniają się klony, kasztanowce, brzozy brodawkowate, lipy drobnolistne. Zespół dworski w zasobach Skarbu Państwa.

GĘBICE – kościół par. p.w. św. Mateusza

Parafia erygowana w 1315 r. Obecny kościół wzniesiony na przełomie XV i XVI wieku z fundacji Sulimów z Oporowa, konsekrowany w 1516 r. Świątynia późnogotycka, orientowana, murowana z cegły o układzie gotyckim, z rombowymi wzorami z zendrówek w dolnej strefie ścian, oszkarpowana, trójnawowa, halowa, z wydzielonym prezbiterium nieco węższym i niższym od korpusu oraz prostokątną zakrystią od północy. Szczyty korpusu schodkowe. Nakryta wysokimi dachami dwuspadowymi z dachówki,

nad prezbiterium z wielopołaciowym zamknięciem od wschodu, nad zakrystią pulpitowy. Zachowała się wzmianka z 1582 r. (opis wizytacji archidiacona włocławskiego), wg której, w zachodniej części świątyni znajdowała się wieża. Wieżę tę rozebrano w 1837 r. W latach 1768-1772 budynek przebudowano w stylu barokowym, zaś w latach 1862-1874 regotyzowany wg projektu Fryderyka Augusta Stülera. W 1892 r. dobudowano neogotyckie kruchty, od południa i zachodu, ta ostatnia w miejsce rozebranej wieży. W 1950 r. dobudowano dwie pseudogotyckie kaplice. Obiekt w dobrym stanie, dach pokryty nową dachówką. Remont wewnątrz w latach 2016 i 2017.

GOZDAWA – zespół dworski

Zespół został założony w końcu XIX w. Dwór późnoklasycystyczny z 4 ćw. XIX w., założony na planie prostokąta, parterowy z mieszkalnym poddaszem, murowany, otynkowany, nakryty dwuspadowym dachem krytym dachówką. Od zachodu parterowa dobudówka o dachu płaskim. W fasadzie nieznaczny piętrowy ryzalit zwieńczony trójkątnym naczółkiem, poprzedzony schodami ujętymi murkami, identyczny ryzalit występuje w elewacji ogrodowej. Budynek jest własnością prywatną, utrzymany w dobrym stanie, po remoncie dostosowany do funkcji hotelarsko-rekreacyjnej.

Park krajobrazowy z XIX w. o pow. ok. 1,5 ha. Park jest dobrze utrzymany, jego wnętrze zdobi duży staw z wyspą, na którą prowadzi mostek, utwardzono alejki, wytyczono strefę sportową, zainstalowano elementy małej architektury. Zachowany starodrzew w wieku 100 - 150 lat zgrupowany jest w środkowej części parku i częściowo wokół dworu, uzupełniony nowymi nasadzeniami.

KWIECISZEWO – kościół par. p.w. św. Marii Magdaleny

Parafia erygowana przed 1326 r. Obecny kościół wzniesiony został z fundacji kapituły gnieźnieńskiej w 1522 r., konsekrowany w 1622 r. Odnawiany po spaleniu w 1708 r. oraz w latach 1833, 1877 i 1905 r. W 1913 został rozbudowany o jedno przęsło ku zachodowi. W 1945 r. spalony przez Niemców, został w latach 1954 -1960 odnowiony. Usytuowany w północnej części dawnego rynku, na zadrzewionym, ogrodzonym, kolistym wzniesieniu.

Kościół w stylu późnogotyckim, jednonawowy, orientowany, murowany z cegły, w prezbiterium przy użyciu kamienia polnego oraz zendrówek układanych w rombówce wzory. Prezbiterium zbliżone do kwadratu, przy nim od północy zakrystia. Szersza i wyższa nawa, pierwotnie trójprzęsłowa, przedłużona o jedno przęsło ku zachodowi w 1913 r. Na zewnątrz kościół oparty szkarpami o jednym uskoku. Szczyt między prezbiterium a nawą trójkątny, ożywiony pięcioma ostrołukowymi blendami, z koroną i nadstawką na sygnaturkę w kształcie krosna. Szczyt zachodni pierwotnie analogiczny, zastąpiony obecnym neorenesansowym – w 1913 r. Korona murów i dachy kryte dachówką, nad prezbiterium dach ze skośną połacią od wschodu. W latach 2012 - 2013 wymieniono pokrycie dachowe wraz z częścią więźby, zaimpregnowano konstrukcję dachową środkami grzybobójczymi i ogniowymi, wymieniono instalacje odgromową, zrewaloryzowano wzgórze wokół kościoła (utwardzenie kostką kamienną, odnowienie i naprawienie ogrodzenia, mała architektura i roślinność), przeprowadzono konserwację łoża ceglanego południowej elewacji, pozostałe elewacje były odnawiane sukcesywnie w latach następnych, obecnie prace przy odnawianiu elewacji zostały zakończone.

KWIECISZEWO – kościół ewangelicki

Parafia ewangelicka założona w 1788 r. Kościół zbudowany w latach 1834-1839 w miejscu rozebranego w 1833 r. o drewnianej konstrukcji szkieletowej. Budowla nieorientowana, murowana, pierwotnie tynkowana, założona na planie prostokąta, z węższym, krótkim, zamkniętym wielobocznie prezbiterium od południa i przyległą do niego od zachodu niewielką zakrystią oraz kwadratową wieżą od północy. Bryła zwarta, kryta dachem dwuspadowym, z dominującą wieżą, przykrytą hełmem w kształcie ostrosłupa. Pierwotnie dachy z pokryciem ceramicznym, obecnie kryte blachodachówką. Elewacje na wysokim cokole, elewacja frontowa (północna) zdominowana czterokondygnacyjną wieżą, dobudowaną w 1914 r. Korpus nawowy jednoprzestrzenny, z drewnianą, wspartą na czterech filarach emporą organową od północy oraz arkadowym otwarciem na prezbiterium od południa.

Obiekt po II wojnie światowej użytkowany przez parafię rzymskokatolicką p.w. św. Marii Magdaleny do 1960 r. Następnie służył jako magazyn, a obecnie jest nieużytkowany. Niszczyący kościół zabezpieczono przed dalszą dewastacją, usunięto odpadające tynki i odsłonięto ceglany mur, założono nowe pokrycie dachu. Stanowi własność Skarbu Państwa.

MOGILNO – zespół klasztorny benedyktynów

Według kronik Jana Długosza opactwo benedyktyńskie, usytuowane na wzniesieniu cypla, otoczone kamiennym murem i z trzech stron wodami jeziora Mogileńskiego (obecnie z dwóch stron), od północy, od strony miasta odcięte do 1899 fosą, zostało ufundowane w 1065 r. przez Bolesława Śmiałego. Badacze współcześni łączą budowę z panowaniem Kazimierza Odnowiciela, ok. poł. XI wieku. Opactwo odegrało w średniowieczu ważną rolę w chrystianizacji Pomorza i Mazowsza. Kościół klasztorny ob. św. Jana Apostoła powstał w 2 poł. XI w. Pierwotnie była to trójnawowa bazylika z apsydą główną i parą apsyd zamykających transept oraz wież od zachodu. Prawdopodobnie prezbiterium zajmowało w tym czasie dwa poziomy, dopiero później zostało przekształcone na kryptę. W krypcie ulokowano najstarsze w Polsce sklepienie krzyżowe wsparte na jednym filarze. Około poł. XIII w. kościół został zniszczony podczas najazdu Władysława Odonica, po czym obiekt odbudowano. Przebudowa gotycka świątyni trwała prawdopodobnie od poł. XIV w., a zakończono ją na początku XVI wieku - wówczas założone zostały późnogotyckie sklepienia. Za przyczynę przebudowy uważa się pożar miasta Mogilna w 1499 roku, podczas którego spłonął klasztor. W XVI i XVII w. obiekt został zaadaptowany na siedzibę biskupów gnieźnieńskich, piastujących również funkcje opatów. W 1816 r. pruskie władze wydały zakaz przyjmowania nowych zakonników i wyboru opatów. W 1833 r. nastąpiła kasata klasztoru. W następnych latach zabudowania poklasztorne przejęły komitety szkolne parafii katolickiej i gminy ewangelickiej. W latach 1847-1881 oraz 1880 miały miejsce prace remontowe prowadzone w związku z przystosowaniem budynku do celów szpitalnych. W trakcie II wojny światowej Niemcy przetrzymywali tu angielskich jeńców i żydowskie kobiety. Po wojnie część zabudowań przeszła pod zarządzanie państwowe. Obecnie, od 2000 r. w zabudowaniach klasztornych mieści się Europejskie Centrum Spotkań „Wojciech-Adalbert”. Wejście na teren zabudowań, w miejscu dawnego mostu przez fosę, prowadzi przez osiemnastowieczną trójdzielną bramę, z półkolistym wykończeniem arkad przejazdowych. Od 1 stycznia 2014 roku kompleks pobenedyktyński jest siedzibą Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów Prowincji Warszawskiej, który sukcesywnie wykonuje szereg napraw w obrębie świątyni, klasztoru oraz terenu przylegającego.

Kościół p.w. św. Jana Apostoła, romański, w znacznym stopniu zregotyzowany, z elementami barokowymi oraz późnobarokową fasadą zachodnią. Kościół orientowany z klasztorem od południa tworzą zamknięty czworobok z dziedzińcem centralnym. Obiekt murowany z ciosów granitowych, mury z późniejszych faz ceglane, o układzie wendyjskim, gotyckim, fragmentarycznie blokowym, z użyciem formowanej cegły we fryzie oraz zendrówki; w murach barokowych wtórnie użyte ciosy romańskie. W dobie baroku otynkowany, obecnie tynki zachowane na wieżach i elewacji zachodniej. Trójnawowa filarowa bazylika o trójpłaszczywnym korpusie, z wyodrębnionym, zbliżonym do kwadratu, nieco szerszym od nawy prezbiterium zamkniętym węższą apsydą oraz ze zblokowaną, szerszą od korpusu dwuwieżową fasadą zachodnią. Hełmy wież w połowie wysokości łamane, w strefie dolnej namiotowe o wklęsłych połaciach przechodzących w ośmiobok, w górnych dzwonowate, pobite blachą, zwieńczone sterczynami z krzyżem. Na zewnątrz ściany naw bocznych, z uskokiem w połowie wysokości, opięte późniejszymi szkarpami, sięgającymi do 2/3 wysokości. Arkady międzynawowe ostrołukowe, wsparte na dwóch parach filarów. Dach nad nawą główną i prezbiterium o wspólnej kalenicy, dwuspadowy, z połacią od wschodu przechodzącą w wielospadowy dach apsydy, nad nawami bocznymi pulpitowe, kryte dachówką. Obecna forma wynikiem wielokrotnych przebudów, z których ważniejsze, to zniesienie transeptu ok. poł. XIII w., przebudowa gotycka rozpoczęta w 1 poł. XV w., zakończona w 1 poł. XVI w. przesklepieniem wnętrza oraz budowa fasady zachodniej zakończona w 1797 r. Pod wschodnią i zachodnią częścią kościoła zachowane XI-wieczne krypty. Prezbiterium w części kwadratowej nakryte sklepieniem gwiaździstym, w apsydzie sklepienie hemisferyczne. W nawie głównej i nad chórem muzycznym sklepienia gwiaździste analogiczne jak w prezbiterium, w nawach bocznych sklepienia kryształowe.

W latach 2007 - 2013 prowadzono prace konserwatorsko-restauratorskie m.in. zmieniono pokrycie dachu i naprawiono więźbę dachową, wykonano renowację sklepień w nawach bocznych, przeprowadzono konserwację ściany szczytowej oraz prace remontowo-konserwatorskie posadzki i wnętrza kościoła oraz konserwację barokowego ołtarza głównego i polichromii. W następnych latach zmodernizowano wewnętrzną instalację grzewczą, wymieniano posadzki, zrekonstruowano pierwotną komunikację między kościołem a kryptą zachodnią oraz portalem a wirydarzem, przeprowadzono prace konserwatorskie ścian naw i sklepień, prace renowacyjne i restauratorskie drewnianego wyposażenia wnętrza, polichromii, witraży, stolarki okiennej i drzwiowej, prace remontowo-konserwatorskie podziemi kościoła, konserwacja i rewaloryzacja architektury wnętrza wykonano również prace na zewnątrz m.in. odnowiono figury świętych i bramę wyjazdową. W 2018 r. wyremontowane krypty zachodnia i środkowa zostały udostępnione i przeznaczone na wystawy muzealne, prezentujące historię kościoła i klasztoru pobenedyktyńskiego.

W latach 2019-2022 wykonano renowację zabytkowej posadzki oraz dostosowano budynki do przepisów przeciwpożarowych.

Klasztor przylega do kościoła św. Jana Apostoła. Skrzydła wschodnie i południowe wzniesione w okresie gotyku, przebudowane po 1775 r., skrzydło zachodnie zbudowano w 2 poł. XVIII w. Elewacja zachodnia i wnętrza w przyziemiu o charakterze późnobarokowym, pozostałe części bezstylowe. Budynek piętrowy, murowany z cegły, otynkowany, we fragmentach wątku gotyckiego widoczne zendrówki. Wzniesiony na rzucie nieregularnego czworoboku, obejmującego zbliżony do trapezu wirydarz, ze ściętym zewnętrznym narożnikiem południowo-zachodnim, w którym kiedyś znajdowała się czworoboczna wieża. Piętrowy, z piwnicami pod skrzydłem wschodnim i południowym. Na zewnątrz skrzydła południowe i wschodnie oszkarpowane. Według lustracji z 1707 r. skrzydła pełniły następujące funkcje: we wschodnim mieściło się dormitorium i mieszkania służby, w południowym refektarz, kuchnia, piekarnia oraz mieszkanie opata, w zachodnim inne pomieszczenia konwentu. Dachy dwuspadowe kryte dachówką. Wnętrza, częściowo zniekształcone przebudowami w XIX w., o układzie jednotraktowym z krużgankiem od strony wirydarza. W wirydarzu odkryta podczas badań (1970-1976) studnia z czasu powstania opactwa, zasypana w k. XV w. Kolistą, ocembrowaną głazami granitowymi. W latach 70. XX w. dokonano remontu obiektu. Od 1998 r. przeprowadzane były sukcesywnie prace konserwatorsko-restauratorskie zespołu klasztornego. Od 2014 r. prace zostały zintensyfikowane, obiekty odzyskały dawny blask.

MOGILNO – zespół kościoła par. p.w. św. Jakuba Większego Apostoła

Pierwszy kościół p.w. św. Jakuba został wzniesiony ok. 1145 r. z fundacji rycerza Zbyluta z rodu Pałuków. Obecny kościół został wzniesiony w 1511 r., konsekrowany w 1592 r. Wielokrotnie odnawiany m.in. w 1839 r. i w 1900 r. W 1977 r. gruntownie odnowiono wnętrza. Murowany z cegły, orientowany, usytuowany na niewielkim wzniesieniu, częściowo w kręgu starych drzew. Prezbiterium jednoprzęsłowe, zamknięte trójbocznie, z zakrystią od północy. Szersza i nieco wyższa nawa trójprzęsłowa z dobudowanymi później kruchtami: zachodnia - 1839 r., południowa - 1937 r., wg projektu architekta Stefana Cybichowskiego, w miejscu poprzedniej o konstrukcji szkieletowej. Wewnątrz stropy płaskie z fasetą i ząbkowanym fryzem, w zakrystii sklepienie kolebkowe. Cztery portale gotyckie, ostrołukowe: z prezbiterium do zakrystii, z drzwiami żelaznymi z 1638 roku; z nawy do kruchty zachodniej; z nawy do kruchty południowej; oraz zamurowany portal w północnej ścianie nawy. Na zewnątrz kościół opięty szkarpami o jednym uskoku. Korpus wraz ze szkarpami obwiedziony cokołem z profilowanym uskokiem. Dachy dwuspadowe kryte dachówką. W 2000 r. przeprowadzono remont świątyni. Nad kruchtami i zakrystią założono nową dachówkę. W 2017 r. rozpoczęto prace konserwatorskie przy elewacjach kościoła.

Dzwonnica położona jest po północnej stronie, pochodzi zapewne z XVIII wieku, gruntownie przebudowana w 1891 r. Wzniesiona w konstrukcji drewnianej, na nowszej kamiennie-cegłanej podmurówce. Złożona jest z czterech ram stolcowych usztywnionych zastrzałami w formie krzyży świętego Andrzeja, na których wspiera się krokwiowo-jętkowa konstrukcja dwuspadowego dachu, krytego dachówką karpówką. Ściany dolnego poziomu dzwonnicy szalowane deskami w układzie pionowym, z listwami na łączeniach. Powyżej konstrukcja obiektu jest odsłonięta. Szczyty od strony wschodniej i zachodniej obite są deskami. W ścianie południowej znajduje się wejście do przyziemia. Elementy konstrukcji dzwonnicy wskazują na wtórne wykorzystanie w końcu XIX w. elementów konstrukcji wcześniejszej. Z uwagi na brak wieży w kościele, dzwonnica jest z kościołem powiązana funkcjonalnie jako miejsce zawieszenia dwóch dzwonów - jeden z płaskorzeźbą Ukrzyżowania i rokiem 1580, za rządów opata Jana Gniazdowskiego, drugi z 1926 r.

Ogrodzenie otacza teren kościoła od strony wschodniej, od ulicy Benedyktyńskiej oraz od strony południowej, odgradzając teren przykościelny od terenu plebanii. Ogrodzenie przy kościele powstało w latach 1904-1905, za posługi księdza proboszcza Piotra Wawrzyniaka, wielkopolskiego działacza oświatowego, społecznego i proboszcza fary mogileńskiej w latach 1898-1910. Wybudował on, jak podaje kronika parafialna, "mur odgradzający cmentarz od ulicy i od strony plebanii, z wejściem od ulicy naprzeciw absydy kościoła, po zamknięciu dawniejszego dojścia od strony miasta". Ogrodzenie murowane z czerwonej cegły, nietynkowane. Złożone z prostopadłościennych słupków nakrytych czterospadowymi daszkami oraz pełnych przęseł, od zewnątrz artykułowanych rytmem wnek w kształcie wertykalnego prostokąta zamkniętego schodkowo. We wschodniej części ogrodzenia, na osi prezbiterium kościoła, znajduje się dwuskrzydłowa brama flankowana dwiema furtkami, poprzedzona schodami. Brama i furtki składają się z metalowych słupków w formie neogotyckich metalowych fial zdobionych maswerkami

i zwieńczonych wimpergami oraz metalowych przęsł z prętów zakończonych motywem lilii. Dwa dodatkowe przęsła metalowe łączą wejście z murem ceglany. W południowym odcinku muru znajduje się furtka o analogicznej formie, jak brama od wschodu.

Otoczenie kościoła - to część dawnego cmentarza przykościelnego, zamkniętego w 1816 r., kiedy to wszystkich parafian zaczęto grzebać przy kościele św. Klemensa - po drugiej stronie Jeziora Mogileńskiego. Na terenie dawnego cmentarza nie zachowały się żadne naziemne mogiły. Otoczenie kościoła zajmuje niewielkie wzniesienie, ograniczone od południa i wschodu murowanym ogrodzeniem, od zachodu skarpą opadającą w kierunku Jeziora Mogileńskiego, a od północy granicą sąsiedniej działki oraz jej przedłużeniem w linii prostej w kierunku wschodnim do styku z murowanym ogrodzeniem. W centrum otoczenia znajduje się kościół parafialny. W północno-wschodnim narożniku terenu przykościelnego znajduje się dzwonnica. Pozostałe elementy zagospodarowania otoczenia kościelnego to grota Matki Bożej z Lourdes z 1937 roku, usytuowana w jego południowo-zachodnim narożniku, a także zieleń komponowana - historyczna i współczesna. W pobliżu dzwonnicy rośnie okazała lipa drobnolistna, będąca pomnikiem przyrody. Od strony południowej wzdłuż ogrodzenia rosną drzewa tego samego gatunku.

MOGILNO – zabudowa miasta

Dom, ul. Rynek 14, usytuowany kalenicowo w zwartej zabudowie zachodniej pierzei Rynku. Od 1928 r. dom należy do Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Niepokalanego Poczęcia NMP, które przekształciły budynek mieszkalny na dom zakonny z kaplicą i przedszkolem, obecnie ochronką im. Bł. Edmunda Bojanowskiego. Wcześniej dom należał do osób prywatnych, w tym m. in. w latach 1865-1881 do landrata Juliana Elsnera. Dom wzniesiony został w 1860 r., murowany, otynkowany, częściowo podpiwniczony, piętrowy z poddaszem, kryty dachem dwuspadowym, z ceramiczną dachówką karpiówką. Założony został na rzucie prostokąta, w układzie dwutraktowym, z przelotową sienią prowadzącą na podwórze. Utrzymany w dobrym stanie.

Kamienica z oficyną, przy pl. Wolności 8, zbudowana w 1904 r. Do kamienicy założonej na rzucie zbliżonym do kwadratu przylega powiązana z nią funkcjonalnie oficyna na planie wydłużonego prostokąta. Oba budynki murowane, tynkowane, trójkondygnacyjne z poddaszem, częściowo podpiwniczone, w skrajnej północnej osi kamienicy nieznaczny ryzalit z przejazdem bramnym oraz loggiami z półkolistymi balkonami. Kamienica kryta dachem jednospadowym o niewielkim kącie nachylenia, ryzalit - hełmem baniastym, a oficyna dachem pulpitowym. Elewacja frontowa kamienicy - wschodnia - z bogatym eklektycznym detalem architektonicznym w postaci m. in. boniowania, zróżnicowanych, profilowanych opasek okiennych; naczółków nad oknami I piętra; dekoracji roślinnej i kartuszy herbowych nad oknami oraz maszkaronów nad loggiami ryzalitu. Zachowana w dobrym stanie.

"Dom Grety", budynek przy ul. Kościuszki 14, o charakterze wolnostojącej willi z 1902 r., wzniesiony na planie prostokąta z dwoma poprzecznymi ryzalitami: północnym i południowym, zwieńczonymi trójkątnymi szczytami o konstrukcji szachulcowej, dwukondygnacyjny z wysokim poddaszem, murowany, podpiwniczony. Korpus główny nakryty dachem dwuspadowym, ryzality dachami naczółkowymi. Połączyć frontowa dachu urozmaicona licznymi trójkątnymi lukarnami. Elewacja frontowa z ryzalitami, drewnianymi werandami o dekoracyjnej snycerze oraz logią. Obecnie budynek wielomieszkaniowy, utrzymany w dostatecznym stanie.

NIESTRONNO – zespół kościoła p.w. św. Michała Archaniola

Parafia erygowana po 1335 r. przez archidiakona gnieźnieńskiego Bronisława, uposażona w 1385 r. przez arcybiskupa Bodzantę. Obecny kościół zbudowany z fundacji kapituły gnieźnieńskiej w 1742 r. Gruntownie odnowiony w 1868 r., w 1914 r. przedłużenie nawy ku zachodowi i kolejne odnowienie. Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej. Prezbiterium zamknięte trójbocznie, z zakrystią od północy. Szersza nawa pierwotnie zbliżona do kwadratu, obecnie na planie wydłużonego prostokąta. W obrębie korpusu od zachodu wydzielona kruchta i dwa pomieszczenia po bokach, od południa zbliżona do kwadratu kruchta. Wewnątrz strop płaski, w części zachodniej pozorne sklepienie kolebkowe. Na zewnątrz ściany oszalowane, wzmocnione w starszej części lisicami. Dachy siodłowe, kryte dachówką; dach prezbiterium z wielopołaciowym zamknięciem od wschodu, przechodzący połączyć na zakrystię. Nad wschodnią częścią dachu nawy nowsza wieżyczka na sygnaturkę o formach barokowych, z latarnią pokrytą blachą. Uszkodzony podczas wichury w 2020 r. dach kościoła nad zakrystią i prezbiterium poddano pracom remontowym.

Brama-dzwonnica zbudowana współcześnie z kościołem. Usytuowana we wschodnim odcinku ogrodu otaczającego cmentarz przykościelny. Drewniana, konstrukcji słupowo - ramowej, oszalowana. Kwadratowa, dwukondygnacyjna. W dolnej kondygnacji brama o trójbocznym wykroju, górna część nieco węższa, wydzielona zadaszeniem, przepruta z każdej strony potrójnymi, odcinkowo zamkniętymi arkadami. Dach namiotowy, kryty dachówką. Odnowiona w 1966 r.

STRZELCE – kościół par. p.w. Narodzenia NMP

Parafia erygowana jednocześnie z lokacją wsi na przełomie XIII/XIV w., proboszcz wzmiankowany w 1415 r. Obecny kościół zbudowany w I poł. XVII w. Wielokrotnie odnawiany i przebudowywany, ostatnio w 1971 r. ze znacznym zatarciem cech stylowych. Orientowany, drewniany, konstrukcji zrębowej, osadzony na otynkowanej podmurówce, z kruchtą zachodnią dobudowaną na przełomie XIX/XX w., konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, oszalowany deskami w układzie pionowym, z dwiema przybudówkami z 1971 r. przylegającymi do północnej i południowej ściany prezbiterium, murowanymi z cegły. Prezbiterium zamknięte trójbocznie. Szersza nawa na rzucie zbliżonym do kwadratu, z wąskim pomieszczeniem od południa, oddzielonym od nawy nowym przeszkleniem oraz kruchtą od zachodu o konstrukcji szkieletowej, wypełnionej cegłą. Ściany wzmocnione lisicami. Dachy dwuspadowe kryte dachówką, na kalenicy dachu nawy od wschodu nowsza wieżyczka na sygnaturkę.

W 2010 roku wykonano konserwację wewnętrznych ścian prezbiterium i stropu nawy kościoła, a w 2011 r. odnowiono wyposażenie.

Dzwonnica przy kościele z II poł. XVIII w. Drewniana, konstrukcji słupowo-ramowej, na nowszej betonowej podmurówce. Na rzucie prostokąta, z otwartą konstrukcją; pod wydatnym okapem profilowane na czołach trasy, wsparte zastrzałami. Dach dwuspadowy kryty dachówką, z oszalowanymi szczytami. Ozdobny dzwon, odlany w 1766 r. w Toruniu, z plakietkami z św. Florianem i Michałem Archaniołem.

SZCZEGLIN – zespół dworski

Zespół założony na pocz. XX w. przez Wenera von Borcka. Dwór zbudowany ok. 1910 r., konstrukcji zrębowo - szachulcowej, otynkowany, założony na planie wydłużonego prostokąta, na kamiennej podmurówce, korpus główny parterowy z dachem czterospadowym, z mieszkalnym poddaszem, od północy skrzydło boczne piętrowe, skrzydło południowe nakryte dachem mansardowym, pokryte dachówką. W obu elewacjach mieszczą się dwie piętrowe wystawki. Od strony ogrodowej znajduje się taras poprzedzony schodami, od strony frontowej weranda. Obiekt po remoncie, w dobrym stanie, stanowi własność prywatną. W otoczeniu dworu park krajobrazowy o powierzchni 1,35 ha, zadbane. Zachował się cenny starodrzew, głównie kasztanowce białe rosnące na obrzeżach parku, dęby szypułkowe, klony pospolite i jesiony wyniosłe. Zachowało się również murowane ogrodzenie z bramą, przed którym pomnik „Ku pamięci pomordowanych w obozie zagłady w Szczeglinie”, (podczas okupacji hitlerowcy zorganizowali w zabudowaniach majątku obóz karny).

WIENIEC – zespół dworski

Dwór zbudowano na pocz. XX w. dla rodziny Seydlitz. Eklektyczny, z elementami modernistycznymi. Budynek parterowy z facjatami, podpiwniczony, murowany z cegły, otynkowany, na rzucie zbliżonym do kwadratu. Nakryty dachem mansardowym z lukarnami, pokryty dachówką ceramiczną. Od frontu znajduje się półkolisty portyk z balkonem. Boczną elewację (od południowego zachodu) akcentuje wnęka z balkonem zwieńczona trójkątnym naczółkiem, ujęta dwoma bocznymi ryzalitami. Wszystkie elewacje ozdobione boniowaniem. Po 1945 r., gdy obiekt użytkował Zakład Rolny, dokonano częściowych zmian układu pomieszczeń dworu. Obecnie zespół dworski jest własnością prywatną. Obiekt po gruntownym remoncie w 2008 roku, obecnie służy jako „Dworek Weselny”.

Od północnego wschodu dwór otaczał park krajobrazowy o powierzchni 3,5 ha. Po 1945 roku, w związku z działalnością Zakładu Rolnego, sukcesywnie zmniejszano powierzchnię parku w części północno - zachodniej, przeznaczając ją na rozbudowę podwórza wraz z zabudowaniami gospodarczymi. Po 1985 roku wybrukowano drogę prowadzącą od bramy wjazdowej do dworu oraz płaszczyznę wokół budynku. Kamieniem polnym obudowano również podnóże skarpy przy wschodniej elewacji. W parku wykonano nowe, kamienne ścieżki. Na drodze wzdłuż wschodniego i północnego brzegu stawu ułożono bruk. Wśród zachowanego starodrzewu dominują klony pospolite, jesiony wyniosłe oraz lipy drobnolistne. Zespół utrzymany w bardzo dobrym stanie.

WSZEDZIEN – kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. św. Andrzeja Boboli

Budowę kościoła rozpoczęto w 1908 r. Jest on jednym z 38 kościołów, w większości protestanckich, zbudowanych na terenie prowincji poznańskiej z funduszy Pruskiej Komisji Osadniczej, według projektu rządowego radcy budowlanego Wilhelma Rettiga. Świątynia została zaprojektowana w stylu modernistycznym z elementami neobaroku, widocznymi głównie w ukształtowaniu dachu. W 1969 r. kościół został przejęty przez nowo powstałą parafię rzymskokatolicką p.w. św. Andrzeja Boboli. Świątynia jest budowlą murowaną, tynkowaną, posadowioną na cokole z nieregularnych ciosów kamiennych. Bryła złożona z korpusu nawowego zamkniętego trójbocznym prezbiterium od północy, wieży od południa oraz dwóch aneksów: parterowej zakrystii od północnego zachodu oraz aneksu z klatką schodową od południowego wschodu. Nawa nakryta jest dachem łamanym z oknami typu „wół oko” w górnych połaciach, wieża czterospadowym o ściętych narożnikach. Aneksy przekryte są dachami zróżnicowanymi: wielopołaciowym i trójspadowym. Wszystkie dachy pokryte dachówką ceramiczną, karpiówką. Nawa na rzucie prostokąta, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, do którego przylega zakrystia o nieregularnym rzucie. Nawę od południa poprzedza kwadratowa kruchta podwieżowa, do której po wschodniej stronie przylega aneks na rzucie prostokąta, mieszczący wejście boczne i schody na emporę, zaś od strony zachodniej niewielki przedsionek na rzucie kwadratu, z wejściem bocznym. Elewacje kościoła tynkowane, płaskimi lizenami i wąskimi, szczelinowymi otworami okiennymi. Elewacja frontowa (południowa) z wieżą, którą zamyka wydatny gzyms z pulpitem zadaszeniem, ponad którym cofnięta z lica podstawa hełmu wieży z czterema, prostokątnymi otworami okiennymi. Przy elewacji wschodniej, w pierwszej osi od południa, dwukondygnacyjny aneks z wejściem bocznym i klatką schodową. Od północy elewacja z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, artykułowanym otworem okiennym i przyległym aneksem. Kościół utrzymany w zadowalającym stanie.

WYLATOWO – kościół par. p.w. św. Ap. Piotra i Pawła

Parafia prawdopodobnie powstała w 1247 roku, kiedy to za sprawą kanoników regularnych z Trzemeszna nastąpiła lokacja wsi na prawie średzkim. Kolejna świątynia została konsekrowana przez biskupa Falęckiego w 1564 r. Obecny kościół został zbudowany w 1761 r. z fundacji opata trzemeszeńskiego Michała Kosmowskiego, wystawiony na wzgórzu, na którym stała przedtem kaplica św. Rozalii, konsekrowany w 1793 r.

Kościół drewniany, konstrukcji zrębowej, na fundamencie z kamienia polnego, orientowany, trójnawowy. Wzniesiony w stylu barokowym. Założony na planie prostokąta z trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Przy jego części zachodniej, na przedłużeniu naw bocznych, dwie zbliżone do kwadratu kaplice, przy jego części wschodniej od północy nieco niższa, kwadratowa zakrystia. Prezbiterium równe szerokości nawy głównej tworzy korpus główny świątyni przykryty konstrukcją słupową, zamknięte jest trójbocznie z boczną zakrystią od północy. W fasadzie zachodniej, zwieńczonej pośrodku trójkątnym szczytem znajduje się portal wejścia głównego do świątyni (drugie wejście boczne jest od południa). Fasadę flankują dwie wieże zwieńczone barokowymi hełmami blaszanymi z latarniami. Nawę główną i prezbiterium przykrywa dach dwuspadowy jednokalenicowy, natomiast osobne dachy pulpitowe znajdują się nad nawami bocznymi. Dachy kryte gontem. Kościół po remoncie utrzymany w dobrym stanie. Systematycznie prowadzone są prace konserwatorskie wewnątrz świątyni.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Mogilno nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, które zwłaszcza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane, układy urbanistyczne i ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miast czy wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

Do najczęstszych przyczyn zniszczeń założeń ogrodowych zaliczyć należy podziały własnościowe w obrębie założenia parkowego, wadliwą gospodarkę oraz wady realizacyjne. Ważne jest, aby całość zabytkowego obszaru pozostawała możliwie w ręku jednego użytkownika, bez dzielenia całości terenu na kilka części i bez wprowadzania kilku użytkowników o różnych, sprzecznych programach użytkowania w obrębie chronionego parku. Największe zniszczenia powodują nieodpowiednie zmiany rodzaju użytkowania parku. Niekorzystne jest wprowadzanie nowych elementów, sprzecznych z charakterystycznym układem zabytkowym parku. Przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Wadami sprzyjającymi powstawaniu zniszczeń są również nieprawidłowości w zakresie materiału roślinnego. Są to przeważnie niezgodności z miejscowymi warunkami glebowymi, wodnymi lub klimatycznymi, zwłaszcza w przypadku zastosowania form roślinnych introdukowanych. Prowadzi to do powstawania ubytków w kompozycji ogrodowej, a wynika zazwyczaj z niedostatecznej znajomości samych roślin i ich wymagań.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymienia również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta (burmistrza) gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 22, ust. 5 cyt. ustawy w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gmina Mogilno wykonała w 2013 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomych zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z ww. Rozporządzeniem, do końca 2024 r. zostanie wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

□ włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,

□ organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,

□ wspieranie działań edukacyjnych w zakresie znaczenia, wartości i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

□ wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,

□ udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Mogilno na lata 2023-2026” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Urzędu Miejskiego,

□ uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,

□ ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,

□ udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,

□ współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,

□ organizacja i udział w imprezach – koncertach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,

□ organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,

- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych (prezentacja na stronie internetowej Gminy obiektów nieużytkowanych wraz z informacją na temat źródeł finansowania i preferencji finansowych),
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Nr XIV/143/19 Rady Miejskiej w Mogilnie z dnia 18 grudnia 2019 r.

W latach 2019-2021 wsparcie finansowe otrzymały:

- 1) Parafia Rzymskokatolicka św. Jana Apostoła w Mogilnie – renowacja zabytkowej posadzki, dostosowanie budynku kościoła i klasztoru do przepisów przeciwpożarowych,
- 2) Parafia Rzymskokatolicka św. Jakuba Większego Apostoła w Mogilnie – prace konserwatorskie przy elewacjach kościoła,
- 3) Parafia Rzymskokatolicka św. Ap. Piotra i Pawła w Wylatowie – konserwacja wewnętrznej części ścian prezbiterium i nawy południowej, prace konserwatorskie przy ołtarzu głównym.

planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; w budżecie na 2023 r. zabezpieczono na ten cel kwotę 30.000,00 zł,

stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,

zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,

kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej z zachowaniem i wyeksponowaniem jej historycznych elementów,

opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie dla obszarów najcenniejszych ze względu na zachowanie dziedzictwa kulturowego,

podejmowanie działań o dofinansowanie prac przy rewaloryzacji zabytków z funduszy zewnętrznych.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,

współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,

wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które szlak przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięciu życia poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyzno, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy Mogilno, z malowniczo położonymi jeziorami, ze szczególnie cennymi terenami objętymi ochroną krajobrazu, zagospodarowanymi terenami rekreacyjnymi – zrewitalizowany Park Miejski w Mogilnie czy kąpielisko i plaża w Wiecanowie, dostępność komunikacyjna, miejsca i pamiątki piastowskiej historii, zróżnicowany przekrój stylów architektonicznych utrwalaonych w budowach sakralnych i rezydencjonalnych, historyczne postaci, liczne miejsca pamięci, regionalne kulinaria, działalność i zbiory muzeum w Chabsku, zanikające już w pejzażu wiejskim historyczne budownictwo drewniane, ślady wielokulturowości, cykliczne imprezy, w tym o charakterze ponadlokalnym, istniejące już szlaki turystyczne, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy. Gmina jest też integralnie powiązana z otaczającymi ją gminami sąsiednimi. Istniejące w powiecie mogileńskim, a zarazem przecinające tereny gminy szlaki turystyczne, tworzące system o dużym ładunku dydaktycznym, to unikalna forma związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Warto tutaj wymienić interesujące szlaki turystyczne, wiodące do najciekawszych pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości, w których znajdują się także najcenniejsze obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach.

SZLAK PIASTOWSKI – odcinek wschód-zachód, biegnie od opactwa benedyktynów w Lubiniu do Poznania, dalej m.in. przez Ostrów Lednicki, Gniezno, Gąsawę, Biskupin, Wenecję, Żnin, Inowrocław, Kruszwicę, Mogilno, Trzemeszno, Płowce, Brześć Kujawski do Inowrocławia.

DROGA ŚWIĘTEGO JAKUBA, część tej międzynarodowej trasy wiedzie z Mogilna, przez Trzemeszno, Niechanowo do Gniezna, na terenie gminy obejmuje Mogilno - kościół farny pw. Św. Jakuba, Gozdawę i Wylatowo.

EUROPEJSKI SZLAK ROMAŃSKI, odcinek czerwony, autokarowy, dł. 82 km, obejmuje najstarsze obiekty architektury i sztuki romańskiej Kruszwicy, Strzelna, Mogilna, Trzemeszna i Gniezna.

SZLAK PALUCKICH KOŚCIOŁÓW, wyznaczony przez powiat żniński: Żnin – Brzyskorzystew – Cerekwica – Świątkowo – Żerniki – Skórki – Gościeszyn – Ryszewko – Niestronno – Parlin – Gąsawa – Wenecja – Żnin – Góra.

SZLAK KAJAKOWY Notecią Zachodnią: np. od Słowikowa lub Kamieńca i dalej w kierunku Gębice - Kwieciszewo - Pakość – aż do Noteci.

Ponadto, na terenie gminy opracowano wspólnie Mogileńskim Towarzystwem Cyklistów 10 tras rowerowych, o różnej długości, które zaczynają i kończą się w Mogilnie, obejmując miejscowości

głównie z terenu gminy, z obiektami zabytkowymi, miejscami pamięci, punktami widokowymi, miejscami rekreacji, itp.:

- Trasa nr 1 (MSK) - ok. 28 km: Mogilno - Kalwaria Mogileńska – Świerkówiec – Szczeglin - Czarnotul - Kunowo - Góra-Krzyżanna – Strzelce – Ratowo – Dębina – Dębowo – Kołodziejewo – Sosnowiec – Dąbrówka - Mogilno;
- Trasa nr 2 (MPP) - ok. 55 km: Mogilno – Gębice – Zbyszewo – Ciencisko -
Miradz - Nowa Wieś – Przyjezierze – Ostrowo – Bielsko – Procyń - Kamionek-Łosośniki –
Gozdanin – Żabienko – Żabno - Mogilno;
- Trasa nr 3 (MDK) - ok. 30 km: *Dookoła Jeziora Kamienieckiego* – Mogilno –Gozdawa – Chabsko –
Wylatowo – Wasielewko – Łosośniki – Kamieniec –Rękawczyn – Ostrówek – Kamionek - Mogilno;
- Trasa nr 4 (MWW) - ok. 44 km: *Najwyższy punkt wschodniej Wielkopolski* (Wał Wydartowski) Mogilno
– Gozdawa – Izby – Duszno – Wydartowo –Kruczowo – Ławki - Palędzie Dolne – Przyjma – Ignalin –
Dębno – Janowo –Padniewo – Kopczyn - Las Babski - Mogilno;
- Trasa nr 5 (MGP) - ok. 28 km: Mogilno – Padniewko – Padniewo - Palędzie Kościelne - Palędzie Dolne
– Sadowiec – Gołębki – Ławki – Powiadacze –Przyjma – Dębno – Janowo – Padniewo - Mogilno;
- Trasa nr 6 (MMM) - ok. 35 km: Mogilno - Las Babski – Kopczyn – Leśnik –Bzówiec – Józefowo –
Mielenko – Mielno – Czaganiec – Wieniec (punkt widokowy) – Padniewko - Mogilno;
- Trasa nr 7 (MPS) - ok. 18 km: Mogilno - Las Babski – Wieniec – Popielary –Parlinek – Parlin –
Sucharzewo – Chałupska – Chwałowo - Mogilno;
- Trasa nr 8 (MDW) - ok. 14 km: *Dookoła Jeziora Wiecanowskiego*, Mogilno –Szerzawy - Las Babski –
Kopczyn - Czarne Olendry – Chwałowo - Chałupska-Wszedzień – Wiecanowo - Mogilno;
- Trasa nr 9 (M-M) - ok. 20 km: *Trasa pielgrzymkowa do Sanktuarium Maryjnego Pani Kujaw
w Markowicach*, Mogilno – Szczeglin – Czarnotul –Białotul – Strzelce – Rządkwini – Ciechrz -
Wymysłowice – Markowice;
- Trasa nr 10 (M-H) - ok. 16 km: *Z wizytą u Holendrów*, Mogilno - Las Babski – Wieniec – Niestronno –
Drewno – Bełki - Gąsawka.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych szlaków turystycznych czy ścieżek dydaktycznych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki kulturowej np. szlak tematyczny, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią i z produktami rzemiosła artystycznego, czy z powstaniami narodowymi i miejscami bitew. Warte rozważenia są więc plany wytyczenia np. szlaków związanych z bitwami powstańczymi i miejscami pamięci, czy śladami wielokulturowości tych ziem. Z uwagi na charakterystyczne w krajobrazie kulturowym gminy wyróżniki, **mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością kapliczki, figury i krzyże przydrożne**, występujące w każdym sołectwie, **a także drewniane obiekty sakralne**, wskazane byłoby utworzenie specjalnego szlaku rowerowego śladem małych budowli kultu i sakralnej architektury drewnianej.

Tereny cenne przyrodniczo zachęcają do utworzenia ścieżki dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z występującymi tutaj i np. prezentowanymi na fotogramach okazami chronionej flory i fauny, ewentualnie punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład turystyki fotograficznej i realizacji idei tzw. birdwatchingu. Tereny zrewitalizowanego parku w Mogilnie to doskonała lokalizacja trasy nordic walking, a w oparciu o istniejące ośrodki jeździeckie można utworzyć szlak konny. Restauracja zabytkowego kościoła ewangelickiego w Kwieciszewie i dostosowanie do nowych funkcji, wyeksponowanie schronów bojowych pododcinka Mogilno, wchodzących w skład Głównej Pozycji Obrony Armii Poznań w czasie II wojny światowej czy bezkolizyjnej, z 17 wiaduktami, dawnej linii kolejowej do Orchowa, to kolejne możliwości wyeksponowania dziedzictwa kulturowego. Nowo powstałe szlaki wzbogaciłyby już istniejącą ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowych i turystycznych.

Szczególnych szans dla w/w propozycji należałoby upatrywać we współpracy ze Stowarzyszeniem LGD „Sąsiedzi wokół Szlaku Piastowskiego”, zrzeszające m.in. *Mogilno*. Istniejące od 2015 r. Stowarzyszenie ma na celu zaspokajanie potrzeb społecznych związanych z poprawą standardu i jakością życia mieszkańców, z uwzględnieniem działań edukacyjnych, współpracy międzypokoleniowej, dostępu do edukacji, kultury, sztuki, rekreacji itp., co przekłada się na realizację wielu projektów społecznych.

Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawy odkrywców, warsztaty edukacyjne. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie, łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność poczynając od młodzieży szkolnej po seniorów.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne i które przykłady znajdziemy w miejscowościach Gozdawa, Mielenko, Wieniec, Wiecanowo, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Mogilno wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami burmistrz gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/kultura>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny

3. Kujawsko - Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Kujawsko-Pomorski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez konserwatora.

Witryna internetowa: <http://www.torun.wkz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Kujawsko-Pomorskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.kujawsko-pomorskie.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

Witryna internetowa: <http://www.wfosigw.torun.pl>

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania

wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.